

Mediebildens av den utsatta familjen

En kritisk diskursanalys utav dags- och
kvällspressens gestaltning av den svenska
familjehemsvården och dess aktörer

Sammanfattning

- Författare: Jessica Blom Larsson
- Handledare: Fredrik Schoug
- Examinator: Fredrik Miegel
- Titel: Mediebilden av den utsatta familjen
- Avdelning: Enheten för medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet.
- Mål och syfte: Uppsatsens huvudsyfte är att undersöka vad pressen förmedlar för bild av den svenska familjehemsvården och dess aktörer. Målet är den resonerande konklusionen där jag argumenterar kring orsakerna bakom aktuell mediebild och funderar över dess betydelse för de inblandade aktörerna, både på individ- och samhällsnivå.
- Metod och teori: Detta är en kritisk diskursanalys framarbetad främst med stöd av Norman Faircloughs diskursteori. Även dagordningsteorins två nivåer, teorier om moralpanik och konstruktionen av sociala problem i media har betydelse i studien. Empirin består av artiklar om familjehemsvården och/eller dess inblandade aktörer, insamlat från databasen *Presstext*.
- Resultat: Aktörerna inom familjehemsvården har litet handlingsutrymme på mediearenan. Olika problemkonstruktioner, relaterade till familjehemsvården, passar dock den melodramatiska mediedramaturgin väl. Snabbt övergående mediepaniker resulterar i ett ambivalent förhållningssätt och reproducerar stereotypa mediebilder av offer, förövare och syndabockar. Fosterbarnen får i medierna representera barndoms- och familjeideologiernas motsats och varken deras foster- eller biologiska föräldrar tilldelas någon egentlig föräldrastatus. Istället förväntas professionella aktörer tillgodose fosterbarnens behov. Vilka dessa behov är definieras av en rättslig diskursordning.
- Nyckelord: Kritisk diskursanalys, socialkonstruktivism, dagordningsteorin, priming, framing, moralpanik, sociala problem, familjehem, fosterbarn, socialtjänst, media, press, Fairclough, McCombs

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Innehållsförteckning	2
1. Utsatta familjer definieras i det offentliga samtalet	3
1.1 Mål, syfte och frågeställningar	3
2. Familjehemsvårdens diskurser – en översikt	5
2.1 Från ekonomiska till psykologiska diskurser	5
2.2 Föräldraskapet och socialtjänstlagen	7
3. Sociala problem och massmedier	7
3.1 En svensk tvärvetenskaplig ansats	7
3.2 Moralpanik i Storbritannien	9
3.3 Barndoms- och familjeideologiernas antites	9
4. Häftstift på den teoretiska kartan	10
4.1 Socialkonstruktivism	10
4.2 Kritisk diskursteori	11
4.3 Dagordningsteorins två nivåer	13
4.4 Moralpanik och konstruktionen av sociala problem	14
5. Verktyg och material	15
5.1 Kvalitativ (kritisk) forskning	15
5.2 Egen förförståelse	16
5.3 En diskursanalytisk verktygslåda	16
5.4 Material och urval	16
5.4.1 Det kvantitativa urvalet	17
5.4.2 Det kvalitativa urvalet	18
6. Mediebilderna av den utsatta familjen	19
6.1 Innehållsanalys	19
6.1.1 Socialt problem?	19
6.1.2 Barnarvode och omkostnad	20
6.1.3 Kärlek, blod och vatten	20
6.1.4 Offer och problembarn	21
6.1.5 Syndabockar och mediepanik	22
6.1.6 Rätt ska vara rätt	22
6.1.7 Diskursskifte i mediedebatten?	23
6.2 Textanalys	24
6.2.1 Mediepaniken och den goda fosterfamiljen	24
6.2.2 Mediepaniken och den onda fosterfamiljen	27
6.2.3 Modersinstinkter	30
6.2.4 ... och känslodiskurser	32
6.2.5 Den vetenskapliga konstruktionen av <i>barnets bästa</i>	33
6.2.6 Pressens sorgebarn	34
6. "If men define situations as real, they are real in their consequences"	36
Referenslista	39

1. Utsatta familjer definieras i det offentliga samtalet

Vare sig det handlar om en politisk debatt, statliga utredningar eller socialtjänstens arbete så anses det idag som en självklarhet att man utgår från meningar som; ett barnperspektiv, barnets rätt och barnets bästa när man talar om barn som behöver samhälleliga insatser. Om än vedertagna så visar dock vetenskapliga teorier, juridiska problematiseringar, politiska diskussioner och inte minst mediala debatter, att de ovanstående begreppen på intet sätt har en inbyggd sanning som garanterar goda resultat.

Att barnen, i vår samtid, inte enbart tillhör den privata sfären borde gynna de barn som saknar en trygg privat sfär. De borde bli sedda, bekräftade och hjälpta av att det inte enbart är föräldrarna som definierar vad det innebär att vara barn och vilka behov som är viktiga att få tillgodosedda när man växer upp. När offentlighetens ljus faller på en viss grupp uppstår dock ofrånkomligen en kommunikativ situation med ett flertal sändare och mottagare på olika nivåer. Hur de utsatta barnens framtid ser ut, anstår de svar kommunikationen resulterar i.

Politiska beslut och lagförändringar har naturligtvis en väldigt konkret betydelse, för vad som skall hända de barn som behöver samhällsinsatser, men jag skulle ändå vilja hävda att den diskursiva kampen är av än större betydelse. Hur allmänheten tolkar dessa barns situation, vilka ord vi använder när vi talar om dem och deras familjer, den generella attityden till orsaker, problem och lösningar etc. Det är det som gör att vi också upplever att det finns en sanning och logiska förslag på vad som är det bästa för ett barn i en utsatt situation.

Enligt Socialstyrelsens siffror är idag ca 11 000 barn omhändertagna av samhället.¹ När socialtjänsten omhändertar ett barn, och placerar det i en ny familj, är det inte enbart barnet som befinner sig i en utsatt situation. Den biologiska ursprungsfamiljen, fosterfamiljen och de sociala myndigheterna är alla sårbara aktörer, mer eller mindre utlämnade till rådande attityder i samhället. Att kontinuerligt rannsaka och fundera över de offentliga samtal som förs, avseende de som lever i konsekvenserna av dessa samtal, är därmed oerhört viktigt.

Att massmedierna står som förmedlare av ideologiska, vetenskapliga och kulturella strömningar, torde stå oemotsagt och när det kommer till att sätta den politiska agendan har de en obestridd position. En kritisk analys, av hur pressen beskriver dessa utsatta familjer, och deras situation, är därför mitt bidrag till samtalet.

1.1 Mål, syfte och frågeställningar

Uppsatsens huvudsyfte är att undersöka vad pressen förmedlar för bild av den svenska familjehemsvården och dess aktörer. Utifrån de svar jag får fram har jag sedan för avsikt att,

¹ <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-6-28>

med stöd av tidigare forskning och vedertagna teorier, resonera kring varför den aktuella mediebilderna ser ut som den gör och vad det kan innebära för de inblandade aktörerna, både på individ- och samhällsnivå.

Man kan nog påstå att kampen om diskursen manifesteras väldigt tydligt i spänningsfältet mellan aktörerna inom familjehemsvården och att begreppet *barnets bästa* kan användas som vapen för alla inblandade. I denna uppsats utspelar sig striden på massmediernas arena och för att finna ut hur pressen konstruerar, och positionerar, de olika aktörerna har jag i första hand utgått från ett antal empiriska frågor;

- Upprätthålls eller avfärdas idén att de biologiska banden skulle ha en överordnad roll gentemot familjebanden i en fosterfamilj?
- I lagstiftningen har det nyligen skett vissa förändringar² och tidigare vägledande psykologiska teorier har fått ge utrymme för andra – kan man finna kopplingar mellan den nya lagen och medias diskurser?
- Framställs fosterföräldrar som mammor och pappor, välgörare eller yrkesarbetare?
- Kan man i artiklarna finna teman som bygger på traditionella mytbilder av fosterhemmen? Som den *onda* fosterfamiljen som utnyttjar barnen eller den *goda* och hjältemodiga familjen som öppnar sin dörr och sina hjärtan för de svaga i samhället.
- Hur ser den kritiska granskningen av socialtjänsten ut i svensk press?
- Vilket handlingsutrymme ges de olika aktörerna – offer eller maktpositioner?
- Kan man finna definitioner av *barnets bästa* i medietexterna och finns det då någon aktör eller disciplin som ges tolkningsföreträde?
- Hur ser samtidens diskurser ut när de sätts i ett diakront perspektiv? Lever äldre ideologier kvar i det för givet tagna?

I studien teoretiseras även kring familjehemsvården som ett socialt problem. Detta kan te sig förvirrande då den, utifrån Faircloughs terminologi, snarare bör ses som en diskursordning som innefattar flera olika problemkonstruktioner. Den övergripande frågeställningen är sedan hur dessa konstruktioner ser ut, vilka lösningar som framhävs och vilka aktörer som får ta ansvaret. Jag kommer även fundera över om själva familjehemssystemet tas för givet eller problematiseras och ifrågasätts.

² Se avsnittet om föräldraskapet och socialtjänstlagen

2. Familjehemsvårdens diskurser – en översikt

Faircloughs syn på sociala förändringar är av stor betydelse för hans diskursteori; ”Man bygger alltid vidare på betydelser som redan är etablerade” (Jørgensen & Philips 2000, s. 13). För att, i ett senare resonemang, kunna förklara och synliggöra ideologiska samband kommer jag här lyfta fram några viktiga diskursiva hållpunkter för den sociala barnvården.

Fairclough betonar även förbindelsen mellan diskursiv- och social praktik och, då familjehemsvården är en social praktik som lyder under socialtjänstlagen är det av intresse för studien att här nedteckna, och senare resonera kring, de rättsliga premisserna för relationen mellan fosterbarnet, socialtjänsten och föräldraskapet.

2.1 Från ekonomiska till psykologiska diskurser

Enligt Birgit Persson (1985, s. 4) uppkom fosterföräldraskapet i anslutning till tjänstehjonssystemet och lagstiftning och rättsliga dokument vittnar om att fosterbarnen under denna tid främst sågs som arbetskraft:

Legostadgan av den 21 april 1739 föreskrev att ett upptaget barn inte fick lämna husbonden innan denne fått ersättning för sina utgifter för barnets utbildning och att den som upptagit barn under 12-årsåldern skulle ha rätt att behålla barnet i sin tjänst tills det fyllt 18 år. Husbonden skulle i gengäld förse honom med nödtorftiga kläder och föda.

Därefter uppmärksammar både historikern Maija Runcis (2007) och sociologen Rita Liljeström (1976) 1800-talets borgerliga idealisering av familjen. Runcis beskriver främst den filantropiska fattigvården där medel- och överklasskvinnor såg det som sitt kall att ta hand om dem som kom från sämre sociala miljöer. Medan Liljeström tar upp den moderna läkekonstens framsteg och menar att den medicinska vetenskapen här fick en liknande position som den religionen hade haft dessförinnan. Även de som företrädde medicinen kämpade för borgerliga värderingar och ville inte bara förbättra hälsan, utan också moralen bland de fattiga i samhället.

Det var dock först vid mitten av seklet som barnavårdsfrågan hamnade i fokus. Ett nytt barndomsideal hade växt fram och barn som for illa skulle nu räddas (Sallnäs 2000).

Mot slutet av seklet var det alltså fattigvården som hade ansvaret för de barn som omhändertogs av samhället och det var först i 1918 års fattigvårdslag som det blev förbjudet att auktionera ut barn (Runcis 2007, ss 37-39).

Tommy Lundström (1993) menar att det var i början av 1900-talet som man grundlade de normer, värderingar och regelverk som sedan kommit att prägla den sociala barnvården. För att

finna svaret till en ökad ungdomskriminalitet sökte man då orsaken i industrialiseringen. Teorin var att arbetande föräldrar tvingades lämna sina barn ensamma och inte längre hade tid för deras fostran. För att förebygga vanart och kriminalitet ansåg man att tidiga ingripanden från barnavården, med hjälp av en tvingande lagstiftning, var lösningen. Normer och värderingar hämtades från professioner som prästämbetet, läkar- och lärarkåren och representanter från dessa hade också obligatoriska platser i barnavårdsnämnderna. Här berättar Runcis (2007) att lagstiftningen även krävde att minst en av nämndemännen skulle vara kvinna. Detta innebar att de kvinnor, som under 1800-talet såg välgörenheten som ett kall, nu fick en mer professionell status.

Mycket förenklat kan man säga att den andra halvan av 1900-talet ändrade fokus från föräldrar och barns synliga beteenden till barnens inre själsliv och där man vid sekelskiftets början betonade kontroll, tvång och samhällsskydd, betonade man vid sekelskiftets slut snarare frivillighet, behov och individskydd (Lundström 1993). Även Runcis (2007, s. 72) beskriver en förändrad moralisk diskurs, gentemot de biologiska föräldrarna, där nyckelbegreppen verkar vara delaktighet och förståelse; ”Istället för att till varje pris misstänkliggöra klienterna, dvs. barn och föräldrar, sökte man på 1950-talet att försöka förstå de personliga problemen som fanns inom ”problemfamiljen”.

Lundström (1993) beskriver vidare hur barnavården nu får en mer byråkratisk prägel där rättsäkerheten för de inblandade parterna betonas. Istället för att nämndemän hämtas från specifika professioner framhåller man vikten av att nämnden ska införskaffa relevant information utifrån och då främst från medicinska/psykiatriska och juridiska kunskapsområden.

Etnologen Karin Salomonsson (1998, ss 73-78) redogör för en mediedebatt som skulle kunna visa på det diskursskifte som skedde vid den här tiden. Den har sitt ursprung i ett mord, begånget 1942 och utfört av två barn som var ute efter att stjäla mat. I pressen uttalar sig debattörer, från olika kunskapskäll, om orsakerna till händelsen och hur den skulle kunnat ha förhindrats. Flera röster höjs för ökad expertis och ökad objektivitet inom den sociala barnavården samtidigt som alla tillfrågade experter är eniga om att skuldfrågan främst är att finna hos modern och därefter hos grannar, vänner och skola som inte anmält missförhållandena.

Runt samma tidsepok fick fosterfamiljerna högre status vilket, enligt Runcis (2007), bidrog till en skarp konkurrens, mellan foster- och biologiska föräldrar, om föräldrakompetensen. Rådande familjeideologier och principen om *skadliga förflyttningar*³ innebar att det var en kamp som de biologiska föräldrarna oftast förlorade. Hade ens barn blivit placerat i fosterhem var det i stort sett omöjligt att få tillbaka dem igen. På 80-talet tog dock en

³ Förflyttningar av olika slag ansågs störa barnets utveckling

starkt kritisk mediedebatt fart. Kritiken riktades mot statens makt över den enskilda människan och devisen var: ”Att barn tas från sina föräldrar i Välfärdens Sverige” (Runcis 2007, s.13).

Utfallet av denna diskursiva kamp om föräldrarätten kan man eventuellt spåra i den juridiska och psykologiska diskurs som jag tar upp i nästföljande avsnitt.

2.2 Föräldraskapet och socialtjänstlagen

I debatten om svensk familjehemsvård har man genom åren kunnat urskilja två, till viss del motstridiga, psykologiska perspektiv; det *behovs-* respektive *relationsorienterade* perspektivet. Vinnerljung (1996, s. 133) beskriver hur de olika skolorna blivit en ideologisk vattendelare både i Sverige och utomlands.

Förgrundsgestalter för det behovsorienterade perspektivet är Anna Freud, Joseph Goldstein och Albert Solnit (1980). De kallar sitt synsätt för *barnets rätt* och det handlar då främst om rätten att få sina behov tillgodosedda. Förespråkarna för det relationsorienterade synsättet betonar istället de biologiska relationerna mer än behoven. Det är barnets identitetsutveckling som står i centrum; ”Om barn förlorar kontakten med sina biologiska föräldrar, förlorar de också kontakten med en del av sig själva” (Andersson et al. 1996, s. 83).

I Sverige har den relationsorienterade skolan format lagstiftningen och *återföreningsprincipen* har därför varit vägledande för den svenska familjehemsvården. Det innebär att en återförening med den biologiska familjen alltid skall prägla de sociala myndigheternas insatser. En lagändring, år 2003, säger dock att återföreningsprincipen numera kan få ge vika. När ett barn varit placerat i tre år skall nämligen socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl för en överflyttning av vårdnaden, till familjehemsföräldrarna, för att på så sätt tillgodose barnets krav på kontinuitet och trygghet (Mattsson 2006, s 110).

3. Sociala problem och massmedier

Genom att utgå från familjehemsvården som ett socialt problem sätter jag en teoretisk ram runt min studie som gör att jag även kan jämföra och relatera till studier som inte explicit har just familjehemsvården i fokus. Forskarintresset för den specifika relationen mellan social barnavård och medier har dock varit ganska stort i Storbritannien och därför kommer jag, i det här avsnittet, även presentera ett par engelska studier.

3.1 En svensk tvärvetenskaplig ansats

Medievetaren Ester Pollack, socialpsykologen Gunvor Andersson och sociologerna Tommy Lundström och Hans Swärd är alla återkommande namn i de svenska forskningssammanhang som berör sociala problem och medier.

Uppslaget till min studie är, i mycket, hämtad från Pollacks avhandling (2001) där hon studerar kriminalitet, och brott, som ett socialt problem och med hjälp av textanalys problematiserar dess förhållande med medierna. Hennes övergripande syfte är att; ”ringa in ett forskningsfält där tvärvetenskapliga möten på ett fruktbart sätt skulle kunna leda forskningen vidare...” (s. 27). Metoden hon använder är en kontextorienterad diskursanalys där hon lägger stor vikt vid det hon kallar interaktivitet⁴ – ”olika institutioner producerar olika diskurser som invaderar varandra, har effekter på varandra” (s. 139). I sin konklusion skriver hon; ”Varje mediepanik kräver sin studie” (s. 321). Pollack utgår från ett ämne som ständigt finns på mediernas och politikernas dagordning. Familjehemsvården har inte en lika självklar plats, vilket ger min studie en annan infallsvinkel, och andra perspektiv, på både mediepaniken och problemkonstruktionen.

Tommy Lundström, refererad i föregående kapitel, har även figurerat i mer medievetenskapliga studier, såsom hans och Gunvor Anderssons analys av relationen mellan media och socialarbetare (2004). Det är en undersökning inom forskningsprojektet *Social barnavård – massmediers bild och praktikers syn* och tyngdpunkten ligger på mottagarsidan av den mediala kommunikationsprocessen. De kombinerar en kvantitativ och en kvalitativ textanalys som de sedan relaterar till intervju svaren från en *fokusgrupp* av socialarbetare. Resultaten från deras kvantitativa respektive kvalitativa infallsvinkel kan sammanfattas som motstridiga då siffrorna talar för en ganska positiv, eller åtminstone neutral, bild av socialtjänstens arbete medan den kvalitativa analysen, av ett par uppmärksammade barnavårdsfall, visar hur socialarbetarna framstår som syndabockar som antingen inte agerat tillräckligt eller blandat sig i där de inte borde. Lundström och Andersson konstaterar att socialarbetarnas dåliga självkänsla, och deras uppfattning om allmänhetens negativa inställning till dem, visar att de har en tendens att ”inte uppmärksamma eller minnas den positiva (och neutrala) bevakning som faktiskt är ganska vanlig /.../. Det är den personifierade negativa bevakningen man minns...” (s. 14).

I antologin *Sociala problem och socialpolitik i massmedier* (Blomberg et al. 2004) presenterar Hans Swärd en studie som han kallar *När de utsatta får en röst i medier – Den nordiska gatutidningsrörelsen* (ss 255-288). Vad jag finner intressant att ta med från den studien är att; då de hemlösa beskriver sig själva, och sin situation, är de med nästan mer stereotypa gestaltningar än de som vi förknippar med traditionella mediebilder. Swärd förklarar detta med att de hemlösa tvingas in i de ”mallar som konventioner, myndigheter och massmedia tillhandahåller” (s. 285). Det finns helt enkelt inte så många andra sätt att berätta sitt liv på. Det

⁴ Jämför med Faircloughs interdiskursivitet

är inte orimligt att anta att även aktörerna inom den sociala barnvården anammar stereotypa förklaringsmodeller, och personbeskrivningar, och därmed, i intervjuer, ger journalisterna de svar de tror förväntas av dem.

Tillsammans med Gunvor Andersson har Swärd (2007) även studerat *pressens bilder av hemlösa barnfamiljer*. De delar där upp pressklippen utifrån kategorierna: *hemlösa barnfamiljer som fallbeskrivningar* och *hemlösa barnfamiljer som politik*. Detta gjordes med anledning av ”att pressen kritiserats för att lägga för stor vikt vid enskilda hemlösas situation och personbeskrivningar och för lite uppmärksamma de strukturella och politiska förhållanden som ligger bakom...” (s. 72) Detta är en kritik som likväl kan gälla för beskrivningar av aktörerna inom familjehemsvården och inför min egen analys har jag valt liknande kategoriseringar. Andersson och Swärd kom till slutsatsen att ungefär 80 % av klippen hade inriktning på strukturella frågor och finner därmed inget stöd för kritiken (ss 85-86).

3.2 Moralpanik i Storbritannien

Den engelske forskaren, i socialt arbete, Patrick Ayre (2001) har studerat massmediernas påverkan på den sociala barnvården och kommit fram till att de haft en stor, och direkt, betydelse för både regelverk och socialarbetarnas sätt att arbeta. Det är viktigt att poängtera att han, i sin argumentation, drar flertalet kopplingar både till det politiska klimatet i England och till det specifika barnvårdssystemet där. Att applicera hans resultat på svenska förhållanden bör därmed ske med en viss reservation. Genom Anderssons och Lundströms (2004) undersökning, nämnd i föregående avsnitt, kan man dock finna stöd för att det finns gemensamma nämnare.

Ayre konstaterar att mediedramaturgin lett till att relationerna mellan alla inblandade aktörer, inklusive allmänheten, präglas av rädsla, misstro och skuld. Därefter beskriver han vad detta känslöklimat inneburit för den sociala praktiken. Kortfattat kan man säga att det resulterat i en hårdare utifrånstyrd kontroll av barnvården, med hjälp av manualer och regler. Fientligheten mellan pressen och socialarbetarna har också, enligt Ayre, medfört att representanter från myndigheterna drar sig undan. De vägrar att uttala sig och att lämna ut bakgrundsinformation till journalisterna. Detta leder i sin tur till att journalister, som vill berätta något, tvingas att förlita sig på endast en sida av historien. En sida som oftast är starkt kritisk till myndigheterna.

3.3 Barndoms- och familjeideologiernas antites

I ytterligare en brittisk studie (Franklin 1999, ss 253-267) har man under fyra års tid följt ett stort antal omhändertagna ungdomar från olika delar av England. Parallellt har man bevakat, och analyserat, mediebilderna av barn i samhällsvård. Med hjälp av gruppsamtal och intervjuer, med

de omhändertagna ungdomarna, har man sedan försökt komma fram till hur de upplever den rådande mediebilden och om den påverkar deras livssituation.

Man kommer fram till att pressen i stort sett alltid beskriver de omhändertagna barnens situation utifrån idén om den föredragna biologiska familjen. De får representera negativet till den ideala barndomen och den idylliska familjen, och framställs antingen som offer eller problembarn. Barnen själva konstruerar, bl.a. utifrån massmedierna, bilder av vad en *normal* familj innebär och är väl medvetna om att deras situation ses som avvikande från samhällets familjevärderingar. Samtidigt känner de inte alls igen sig i massmediernas representation av omhändertagna barn, och pressens strukturella skildringar av vårdssystemet uppfattas som direkta lögner. Det de eftertraktar, och saknar, i mediebilden är positiva berättelser, förebilder att identifiera sig med och mer varierade och komplexa beskrivningar av orsakerna bakom, och innebörden i, deras heterogena livssituationer.

4. Häftstift på den teoretiska kartan

I detta kapitel börjar jag med att positionera studien i förhållande till redan formulerade intellektuella tankegångar. Därefter redogör jag för den teoretiska ram som analysen, och slutdiskussionen, bygger på.

4.1 Socialkonstruktivism

En kritisk diskursanalys förutsätter de facto en socialkonstruktivistisk inställning. Inom detta perspektiv finns det dock inte ett entydigt förhållningssätt. Det som kanske främst skiljer olika socialkonstruktivister åt är hur radikal man är i synen på en social verklighet (Barlebo 2010). För att definiera min egen position förenklar jag det och skiljer endast mellan, såkallat, *strikta* och *kontextuella* konstruktivister. De strikta konstruktivisterna utgår från att faktiska sociala förhållanden inte är av betydelse utan att det som är viktigt är människors konstruktioner av sådana förhållanden. Kontextuella konstruktivister, däremot, utgår från faktiska sociala tillstånd och undersöker hur de konstrueras (Goode & Ben-Yehuda 2009).

Vivien Burr (2004, ss 2-5) menar att socialkonstruktivisternas gemensamma antagande; att världen inte avslöjar det *sanna* och *naturliga* genom observationer, innebär att perspektivet ställer sig i ett direkt motsatsförhållande till den positivistiska vetenskapssynen. Detta kan, för kritikerna, te sig som om de sociala konstruktivisterna enbart är ute efter att motbevisa naturvetenskapernas giltighet och att de även underminerar sin egen nödvändighet. Om ingenting kan tas för verkligt, hur skall man då kunna motivera sin forskning?

Genom att anamma Goode och Ben-Yehuda's (2009) argumentation, för det kontextuella ställningstagandet, finner jag dock stöd för konstruktivismens betydelse. De menar att man inte bör se objektivitet och subjektivitet som motsatspar, utan snarare som oberoende av varandra. Genom att inte förneka objektiviteten kan man istället fokusera på definitioner av sociala tillstånd och varför vissa sociala tillstånd väcker ett större intresse än andra. För det t.ex. framförallt en juridisk eller psykologisk diskurs angående orsaker och lösningar till att vissa barn far illa, behöver det inte innebära att denna diskurs är felaktig men har den ensamrätt på området finns det risk att fastna i ett system som gynnar vissa och missgynnar andra.

Ett annat, för socialkonstruktivisterna, viktigt ställningstagande är att; hur vi förstår världen är beroende av var vi är, och när vi befinner oss i den. Burr (2004) framhåller vikten av att inte lägga några värderingar i skillnaderna mellan våra olika verklighetsuppfattningar. Indirekt opponerar sig den kritiska diskursanalysen, mot denna värderingsfria tolkning, då deras främsta syfte är att synliggöra ojämlika kommunikativa maktförhållanden och engagera sig i kampen för en social förändring (Jørgensen & Philips 2000). Idén, så som jag uppfattar den, är dock inte att tala i termer av rätt och fel, sant eller falskt utan att skapa jämlikhet i själva kommunikationsprocesserna.

4.2 Kritisk diskursteori

På samma sätt som socialkonstruktivisterna inte är helt inbördes samstämmiga, skiljer sig även diskursteoretikerna åt. Vissa diskursteoretiker, som t ex. Laclau och Mouffe, ser precis allting som diskursiva praktiker, som därmed är fullständigt konstituerande. Andra diskursteoretiker, framförallt Fairclough, skiljer mellan diskursiv och annan social praktik, vilket innebär att den diskursiva praktiken både är konstituerad och konstituerande (Jørgensen & Philips 2000). Ytterligare en betydelsefull skillnad, mellan olika diskursteoretiker, är abstraktionsnivån på deras analyser. Rena diskursteoretiker studerar t ex. samhällsstrukturer och sociala förhållanden utifrån en hög abstraktionsnivå medan diskurspsykologerna diskuterar diskursernas betydelse för individen. De kritiska diskursanalytikerna kan man placera någonstans mellan dessa två perspektiv (Jørgensen & Philips 2000).

Som redan framgått är aktörerna inom familjehemsvården en utsatt grupp som riskerar att förlora på en ojämlig offentlig kommunikationsprocess. Då de kritiska diskursteoretikerna har fokus på diskursiva konstruktioners betydelse, för bestämda sociala gruppers intressen, är deras teorier väl lämpade för denna studie. Norman Faircloughs textorienterade analysmetoder passar särskilt väl när empirin hämtas från dags- och kvällspress och hans, ganska pragmatiska,

inställning till en social verklighet (Fairclough 2010) är väl överrensstämmande med det kontextuellt konstruktivistiska ställningstagandet.

Fairclough (2010) menar att det är omöjligt att på ett enkelt sätt definiera begreppet diskurs då det bör ses både som en konkret enhet och ett abstrakt mönster av komplexa relationer. Diskurser kan alltså ses både som en social praktik som yttras genom ett språkbruk och som bestämda berättelsegenrer som får betydelse utifrån ett särskilt perspektiv, som t ex. en marxistisk-, ekonomisk- eller feministisk diskurs. Han betonar att det är de komplexa relationerna som är diskursanalytikerns huvudintresse och när man utför en diskursanalys så studerar man inte diskurser i sig utan den dialektala relationen mellan diskurser och andra objekt, ämnen eller händelser och/eller den interna relationen mellan olika diskurser. Rådande diskurser bidrar, enligt Fairclough, till att konstruera sociala identiteter, sociala relationer, kunskaps- och betydelsesystem.

Med hjälp av begreppet diskursordningar strukturerar Fairclough (2010) ett lingvistiskt system som, till skillnad mot strukturalisternas, är relativt öppet för förändringar. Systemet särskiljer Fairclough ytterligare från de övriga diskursteoretikerna. Tack vare det tillhandahåller han nämligen ett redskap som möjliggör analyser av motstridiga tolkningar – något som de övriga diskursteoretikerna saknar (Jørgensen & Philips 2000). En diskursordning består av diskurstyper, d.v.s. diskurser och genrer som används inom ett visst socialt område. Genom att i en kommunikativ händelse studera interdiskursiviteten inom och mellan olika diskursordningar, kan man finna ut om texten reproducerar eller ifrågasätter diskursordningen. För Fairclough kännetecknas diskursordningarna av en kamp om kulturell hegemoni. Kampen står då främst mellan samhällets dominerande grupper. Fairclough betonar därför vikten av att utforska dessa maktrelationer vilket, enligt honom, görs bäst utifrån ideologibegreppet. Makt är nämligen delvis ideologiskt diskursiv och då handlar det om makten att forma diskursordningar och diskursiva praktiker. Fairclough ser alltså den hegemoniska kampen som en ideologisk kamp där man genom att naturliggöra ideologiska diskurser behåller greppet om diverse diskursordningar. Ideologier är framförallt placerade i det *osagda* och Fairclough definierar ideologiska diskurser som *representationer som bidrar till att konstituera, reproducera och transformera sociala relationer av makt och dominans*. Trots Faircloughs kritiska syn på makt och ideologi förutsätter den diskursiva kampen att makten är förhandlad och att det finns möjlighet till motstånd.

En kritik som framförts gentemot Faircloughs metod är att man genom att enbart analysera enstaka texter får svårt att visa hur dessa texter påverkar större samhällsstrukturer (Jørgensen & Philips 2000). Detta är förvisso sant men det genomslag som hans metod har haft, har även

inneburit att det inte längre handlar om ett fåtal analyser utan en ackumulerad kunskap som borde uppfylla kraven för vetenskaplig giltighet.

4.3 Dagordningsteorins två nivåer

Då min analys helt och hållet kommer fokusera på den journalistiskt utformade texten kommer jag inte finna några svar på hur de påverkat den enskilde individen, eller den politiska agendan. För att kunna förutsätta, och diskutera, konsekvenserna av mediebildens behöver jag därför förlita mig på teorier som kan förklara, och påvisa, förbindelsen mellan massmedierna och våra attityder. Det finns då ett tämligen starkt empiriskt stöd för att medierna, genom att betona vissa frågor och aspekter, påverkar vilka frågor människor anser viktiga och hur man uppfattar ansvarsfrågan (Strömbäck 2000, s. 214).

Den första nivån i dagordningsteorin är mycket enkel; massmediernas makt består inte i att de bestämmer våra åsikter, däremot har de makten att styra vad vi ska en åsikt om. Detta görs helt enkelt genom att viss information och vissa nyheter prioriteras framför andra (McCombs 2006). För den här studien är det framförallt dagordningsteorins andra nivå som är av intresse. Den handlar om dagordningen över de attribut (kännetecken och egenskaper) som tillförs aktuella ämnen, händelser eller personer. Teorin utgår från två huvudbegrepp där *priming* syftar på människans selektiva uppmärksamhetsförmåga som gör att vi, på ett ganska omedvetet plan, införlivar massmediernas bild med våra kognitiva scheman (tankemönster) medan *framing* syftar på att alla beskrivningar av verkligheten är begränsade och därför ska ses som gestaltningar av det beskrivningen handlar om. Dessa gestaltningar fungerar som tolkningsscheman vars attribut lyfter fram sådant som problem, orsak, lösning och moraliska värderingar (McCombs 2006). Gestaltande attribut skulle, enligt mig, kunna jämföras med Faircloughs ideologiska diskurser. McCombs (2006, s. 120) definierar dem som: "... strukturerande principer som införlivar och betonar vissa attribut på en lägre nivå genom att utesluta många andra".

Dagordningsteorin sätter stor tilltro till psykologins kognitiva förklaringar på hur individen mottar mediebudskapen. De flesta diskurspsykologer är emot sådana förklaringsmodeller då de ser identiteten, och jaget, som socialt konstruerad snarare än autonom. Moscovici (2008, ss. 10-14) *sociala representationsteori* visar dock att det är fullt möjligt att kombinera kognitiv psykologi med diskursteori.

4.4 Moralpanik och konstruktionen av sociala problem

Det är lätt att sammankoppla termen moralpanik med massmediernas gestaltning av sociala problem och Goode och Ben-Yehuda (2009) har, utifrån teorier om just moralpanik, vidareutvecklat en teori om hur sociala problem konstrueras i media.

För att kunna hävda moralpanik, utifrån en mediehändelse, krävs det vissa förutsättningar som enstaka textanalyser inte kan uppfylla. Man bör t.ex. kunna visa att ett väsentligt antal samhällsmedlemmar reagerat och agerat utifrån det som skrivits, att myndigheters och rättsliga instansers regelverk har påverkats och att allmänheten är överens om vem, vilka eller vad som är orsak till den uppkomna situationen. Goode och Ben-Yehuda (2009, ss 90- 91) menar dock att när media uttrycker oro och upprördhet bör det ändå alltid tolkas som en form av moralpanik. Det vanligaste är nämligen att sådana mediehändelser fungerar både som startmotor och som bränsle för att hålla publikens moraliska engagemang vid liv. Kännetecknande för en *mediepanik* är överdrifter, sensationsrubriker, melodramatiskt språk och syndaböcker.

Enligt Goode och Ben-Yehuda (2009, s. 165) är det minst tre faktorer som skiljer moralpaniken och problemkonstruktionerna åt. För det första så krävs det inte några syndaböcker för att konstruera ett socialt problem. För det andra så råder det, vid moralpanik, en diskrepans mellan problemets allvar och folkets reaktion medan ett socialt problem kan få fotfäste utan att *paniken* behöver infinna sig. Oron som uppstår pga. ett socialt problem kanske snarare är fullt berättigad. Slutligen så definieras moralpaniken som flyktig medan seriositeten i ett socialt problem kan uppfattas som mer konstant. Då det tar tid att förändra strukturer och attityder inom större samhällsinstitutioner är det uppenbart att familjehemsvården inte gynnas av snabbt föränderliga problemkonstruktioner. Därmed är det av särskilt intresse att undersöka hur medietexterna konstruerar familjehemsvårdens problematik.

Begreppet *claimsmaking* kommer ursprungligen från Kitsue och Spector (1987, ss 73-96) och handlar om hur olika aktörer försöker göra anspråk på ett socialt problem och därigenom vinna definitionstillträde och lösningssvar. Enligt Kitsue och Spector är etableringen och betydelsegraderingen av ett socialt problem helt beroende av aktörernas makt och vilka strategier de använder.

Bosks och Hilgartners (1988) har utvecklat, vad de kallar, en *arenamodell* som visar hur diskursiva processer får intresset för olika sociala problem att uppstå, och/eller försvinna, ur den offentliga sfären. Grundtanken är att aktörerna på de olika arenorna tävlar om att skapa intresse för just deras problem och problemdefinition. De sociala problem som kan framställas dramatiskt, och samtidigt tilltala existerande kulturella normer och värderingar, har störst chans att vinna kampen men för att hålla kvar intresset måste dramatiken hållas vid liv med hjälp av

nya infallsvinklar. Även möjligheten till samarbete, mellan olika arenor, ökar chansen att bibehålla definitioner och samhällsintresse.

Jag redogjorde tidigare för Patrick Ayre's (2001) slutsats; att samarbetet mellan journalister och socialarbetare inte fungerar. Utifrån begreppet claimsmaking, och arenamodellens förutsättningar, skulle man kunna dra slutsatsen att socialtjänsten har en svag position och litet handlingsutrymme i kampen om definitionsrätten. Frågan, i min studie, är då vilka aktörer som har den starkaste positionen när det kommer till tolkningsföreträdet. Något som varken Ayre eller Lundström och Andersson (2004) funderade över.

5. Verktyg och material

Förutom att jag, i detta kapitel, redogör för mitt tillvägagångssätt och de text- och diskursanalytiska verktyg jag använt, försöker jag även tydliggöra de urvalsstrategier jag applicerat på empirin.

5.1 Kvalitativ (kritisk) forskning

Watt Boolsen (2007) särskiljer det kritiska angreppssättet, från både det positivistiska och det hermeneutiska. Skillnaderna mellan hermeneutiker och kritiska teoretiker handlar om att; där hermeneutikerna betonar förståelse, betonar de kritiska teoretikerna istället reflexion och där hermeneutikerna är individbaserade är de kritiska teoretikerna mer kollektiva i sin människosyn. Därmed möter det kritiska angreppssättet på motstånd från bägge de andra paradigmen och kritiserar då främst för att ”representera modeller av verkligheten som är svåra att motbevisa (falsifiera)” (s. 35). Detta är en kritik som nog får anses berättigad men som kritisk analytiker strävar man inte efter absoluta sanningar. Den kritiska textanalysmetoden kan dock liknas vid den analytiska induktionen (Watt Boolsen 2007), där man utgår från data och letar efter bestämda mönster, eller förhållanden, som eventuellt överensstämmer med redan utformade teorier. Talar man om traditionell kvalitativ forskning är det sedan med hjälp av Poppers falsifikationskriterium man ger sin undersökning reliabilitet. Som kritisk analytiker skulle jag vilja påstå att reliabiliteten, i min studie, istället ligger i mottagarens acceptans av mina slutsatser. Hur pass väl jag, med hjälp av ett teoretiskt och metodiskt ramverk, kan utföra en stringent argumentation avseende pressens diskursiva praktik av familjehemsvården. Att sedan resultatet skulle se annorlunda ut med en annan metod, en annan teoretisk infallsvinkel eller en annan förförståelse, motbevisar inte mina resultat. Snarare bekräftar det hypotesen att ju fler diskursiva perspektiv som ges tillträde till mediedebatten, desto större chans att uppnå jämlikhet och rättvisa i de kommunikationsprocesser som berör sociala problem.

5.2 Egen förförståelse

Som jourhem⁵, och fostermamma, har jag inblick i konsekvenserna av attityder och politiska beslut rörande familjehemsvården.

Jag är medveten om risken att mina egna åsikter och personliga erfarenheter skulle kunna färga mina analysresultat och att jag (o)medvetet hittar det jag redan tror mig kunna finna. I denna studie har jag dock funnit fördelarna med förförståelsen överväga eventuella risker då flera års möten med andra familjehem, socialtjänstemän, biologiska föräldrar och fosterbarn, har gett mig förståelse för alla inblandade aktörer. Tack vare detta har jag funnit det enkelt att tolka texterna utifrån olika aktörsperspektiv och på så sätt distansera mig tillräckligt från mina egna upplevelser för att ändå kunna använda mig av förkunskaperna.

5.3 En diskursanalytisk verktygslåda

Det analyschema⁶ jag sammanställt är utarbetat främst med hjälp av Jørgensens och Philips (2000), Bergström och Boréus (2000) och Lennart Hellspongs (2001) metodböcker. I alla dessa böcker förespråkar man fördelarna med att komplettera, och integrera, sin analys genom att öppna upp textmaterialet med nycklar från olika håll. Det är emellertid viktigt att se till att grundläggande ”premissar, teorier och metoder inte strider mot varandra” (Jørgensen & Philips 2000, s. 131). Fokus i analysen kommer vara densamma som Fairclough förordar och det är även utifrån hans begreppsdefinitioner jag tolkar mitt material.

5.4 Material och urval

I enlighet med mitt syfte har jag ambitionen, det ringa analysmaterialet till trots, att i slutdiskussionen ändå våga uttala mig om en generell mediebild. För att fullfölja ambitionen väljer jag därför att göra ett strategiskt urval av artiklar. Med hjälp av dessa är sedan tanken att låta valda teorier göra grovjobbet i analysen (Esaiasson et al. 2004). Jag har dessutom för avsikt att, så gott det går, låta läsaren följa med i mina tankegångar kring urvalet och på det sättet påvisa att det finns en accepterbar relevans i hur jag resonerat. Slutligen gynnas studien av en mindre innehållsanalys, av det kvantitativa ursprungsmaterialet, och därmed låter jag en sådan tjäna som trampolin innan jag dyker ner i den kvalitativa textanalysen.

⁵ Tar, i hemmet, emot barn och ungdomar som behöver omhändertagande omedelbart. Barnen stannar bara en kortare period medan socialtjänsten utreder deras situation och vidare behov.

⁶ Bifogas som bilaga

5.4.1 Det kvantitativa urvalet

Att artiklarna på det ena eller andra sättet skulle handla om familjehemsvården i Sverige, gjorde det enkelt för mig när jag påbörjade mitt urvalsarbete i universitetets tillgängliga databaser. Om inte något av orden familjehem*, fosterhem*, fosterbarn* eller fosterföräldrar* fanns med i texten var det inte en artikel av intresse för studien. För att sedan kunna uttala mig om en rådande mediebild fordrades aktuella artiklar och sökperioden begränsades därför till en tidsintervall på ett år.

Motivationen till den här studien ligger i ståndpunkten att medierna påverkar allmänhetens attityder, både på strukturell och på individuell nivå. Det var med det i åtanke jag endast sökte efter artiklar som publicerats i någon av de större dags- och kvällstidningarna. Tidningar som når så många läsare som möjligt. Relationen mellan dags- och kvällspress är också av viss betydelse i analysdelen, även om jämförelsen dem emellan inte fyller ett primärt syfte i den här uppsatsen.

Sammanfattningsvis; utgick jag från databasen *PressText*, lade in sökorden familjehem*, fosterhem*, fosterföräldrar och fosterbarn*, angav en tidsintervall på ett år (2009-11-01 t.o.m. 2010-11-01) och sökte i arkiven från *DN*, *SvD*, *Sydsvenskan*, *GT*, *KvP* och *Aftonbladet*.

Sökningen resulterade i 256 artiklar men ett stort antal av dessa gallrades omedelbart bort, då något av sökorden konstruerats till ord med orelaterad betydelse. Familjehem* kunde t.ex. resultera i en artikel med ord som *familjehemligheter* eller användas i betydelsen *barndomshem*. Insändare, bok- och TV-recensioner gallrades också bort då de inte tillhör den mediegenre jag är ute efter att belysa. Nu återstod det 160 artiklar att läsa igenom och kategorisera. Till att börja med delades artiklarna grovt in i tre kategorier; *fallbeskrivningar* (87), *strukturella sakfrågor* (51) och *personporträtt* (18). Därefter sorterades fallbeskrivningarna utifrån respektive fall, de strukturella sakfrågorna utifrån dess frågeställning och personporträtten utifrån vilken person det handlar om. Naturligtvis kan man finna resonemang kring strukturella orsaker i en fallbeskrivning, eller hänvisningar till ett specifikt fall i en artikel med strukturella frågor etc. Detta får anses relevant för den vidare analysen men i nuläget kategoriserades de utifrån dess huvudsakliga innehåll.

I arbetet med att kategorisera artiklarna fann jag att fem av dem inte passade in i någon av kategorierna. I dessa artiklar nämns endast familjehem i förbifarten, t ex. när man i en nyhetsartikel berättar om ett mord och, med en mening, konstaterar att förövaren bor i familjehem. Jag behöll artiklarna för analys men kategoriserade dem endast som *odefinierade*.

Att något, eller några, av sökorden finns med i en text säger alltså egentligen inte mer än just detta. För att kunna säga någonting om den undersökta mediebildens måste därför orden

sättas in i sitt sammanhang och där fylla något sorts syfte. Denna tankegång ledde till ytterligare en kategorisering där artiklarna graderades utifrån dess huvudtema.⁷ Här tittade jag helt enkelt efter hur pass mycket utrymme aktören eller sakfrågan getts i artikeln:

- *Litet familjehemsfokus* – huvudtemat är egentligen något annat och aktör eller sakfråga ges väldigt lite utrymme.
- *Till viss del familjehemsfokuserat* – aktör eller sakfråga kan visserligen vara huvudtemat men även andra ämnen ges stort utrymme. Det kan också innebära att det är en kort artikel eller notis.
- *Stort familjehemsfokus* – aktör och/eller sakfråga är huvudtema och ges ett stort utrymme.

I de fall ett flertal artiklar hade sorterats under samma fallbeskrivning, person eller sakfråga, gjordes en generell gradering av alla de artiklarna sammantagna. Det innebär att en del av dessa artiklar egentligen inte har ett stort, eller litet, familjehemsfokus och ändå graderats som om de haft det. Storleken på artiklarna har inte heller tagits med i beräkningen, vilket medför att det i samma kategori finns allt ifrån korta notiser till långa och utförliga reportage. Dessutom är det ofrånkomligt att kodningar av detta slag, till en viss del, handlar om en subjektiv uppfattning av artiklarnas innehåll. Tanken var dock inte att göra en minutiös statistisk undersökning utan främst ett försök att förklara det strategiska urvalet.

5.4.2 Det kvalitativa urvalet

Huvuddelen av den förestående analysen kommer handla om en djupgående, och språknära, undersökning av ett mindre antal utvalda artiklar från det kvantitativa materialet.

Den inledande innehållsanalysen har varit avgörande för att komma åt de artiklar som skulle kunna bidra mest som kvalitativt analysmaterial och de valda artiklarna representerar väl de tendenser som ansetts betydelsefulla i det kvantitativa materialet. Jag har även utgått från kriteriet att artiklarna till största delen ska handla om familjehemsvården och/eller dess aktörer. Alla artiklarna har därmed valts ur kategorin *stort familjehemsfokus*. Därefter var det främst två kriterier som var avgörande. Det första var *aktörsperspektivet*, där jag funderat över vilka som kommer till tals⁸ och ur vems eller vilkas perspektiv artikeln berättas. Det andra var frågeställningen om *problem, orsak och lösning*, där det varit viktigt att få med artiklar med både strukturella och individualiserade problemkonstruktioner. Slutligen har även genre och redaktionell kontext ägnats ett visst intresse och artiklarna har varierats med hänsyn till

⁷ Som bilaga bifogas ett enklare diagram för att synliggöra resultatet av gjorda kategoriseringar

⁸ En tabell över antal uttalanden från olika aktörer återfinns som bilaga

Faircloughs (1992, s. 73) idé om produktions- och konsumtionsprocessernas betydelse för den diskursiva praktiken.

Utifrån ovanstående urvalsprinciper resulterade denna delsträcka i sju artiklar för kvalitativ analys.

6. Mediebilden av den utsatta familjen

Kapitlet inleds med en analyserande översikt av det kvantitativa materialet, följt av en textanalys av det kvalitativa urvalet.

6.1 Innehållsanalys

Varje avsnitt representerar tendenser jag funnit karaktäristiska i materialet. Delar som tillsammans kan sammanfatta mediebilden av familjehemsvårdens diskursordning.

6.1.1 Socialt problem?

Vill man som samhällsaktör göra anspråk på ett socialt problem (claimsmaking) torde debattinlägg vara ett alternativ att föra fram sina argument på. Att det i materialet endast finns fem debattartiklar med familjehemsvården som huvudtema, skulle kunna tolkas som att det råder konsensus mellan de olika aktörerna och att systemet ses som relativt oproblematiskt, eller så skulle det kunna vara ett första tecken på att aktörer med andra perspektiv, och nya diskurser, inte har den makt och de strategier som krävs för att vinna tillträde till samhällets arenor och allmänhetens intresse.

Liksom Andersson och Swärd (2007), i deras studie av pressens bild av hemlösa barnfamiljer, ville jag undersöka om pressen främst talar om strukturella eller individuella orsaksförhållanden. Mitt resultat visade sig, i stort sett, vara det motsatta gentemot deras. Det var ca 30 % av artiklarna som hamnade i den strukturella kategorin, medan de individualiserade artiklarna därmed uppgick till ca 70 %. En anledning till denna skillnad skulle kunna vara just det att familjehemssystemet i sig inte uppfattas som ett problem som behöver lösas. Ytterligare något som talar för denna hypotes är det faktum att av de femtioen strukturella artiklarna, är det endast tretton som direkt handlar om familjehemsvården och bara ett fåtal av dessa problematiserar systemet. Istället talar man t.ex. om bristen på familjehem eller hur socialtjänsten behöver förbättra sitt arbete.

Även bland de individualiserade artiklarna framstår själva systemet som för givet taget. Visserligen är fler av dessa artiklar familjehemsfokuserade och många av dem resonerar kring

strukturella frågor. Dock handlar det då oftast om att problematisera kring hur socialtjänsten agerat snarare än att ifrågasätta familjehemssystemet.

Som konstaterats har endast en dryg fjärdedel av materialet familjehemsvården i fokus. När man talar om familjehem i övriga texter är det oftast i relation till annan problematik. Ett tydligt exempel på detta är artiklarna om ensamkommande flyktingbarn. Nästan alla dessa artiklar (28) hamnade i kategorin *strukturella sakfrågor* men frågeställningarna kretsar nästan uteslutande kring invandringspolitik och främlingsfientlighet. Möjligen kan man finna ett undertema, som rör familjehemsvården, och det är bristen på familjehem. Ibland framstår dock detta endast som en undanflykt för politikens ovilja att ta sitt ansvar för flyktingbarnen.

I flertalet artiklar förekommer sökorden endast med ett konstaterande: ”Barnen är nu placerade i ett familjehem och mår efter omständigheterna väl” (*DN* 10-01-13). I ovanstående exempel framstår familjehem som en självklar och positiv lösning. Oftast används dock orden, med samma konstaterande självklarhet, som något uppenbart negativt: ”Barnen tvings⁹ bli familjehemplacerade om inte fadern kan komma hem till dem” (*Sydsvenskan* 10-01-20), ”... vi räddar ett barn från att bli placerat i familjehem” (*Sydsvenskan* 09-12-22).

6.1.2 Barnarvode och omkostnad

Familjehem får betalt för att ta hand om barnen. Det är inte orimligt att anta att detta faktum skulle kunna vara en grogrund för mytbildningen att fosterföräldrar ser barnen som en inkomst och föräldraskapet som en profession. När jag läser igenom artiklarna för att studera hur journalisterna förhåller sig till den ekonomiska delen av familjehemsvården tycker jag mig finna ett visst stöd för att de bidrar till att hålla liv i denna mytbild. I flera artiklar presenteras en liten faktaruta som uppger hur mycket betalt familjehemmen får. Ibland är man också otydlig med vilken form av familjehem man talar om och uppger kostnader för mer institutionella former såsom HVB-hem¹⁰ eller hem som tar emot vuxna med kriminalitets- eller missbruksproblematik. Då gemene man förmodligen inte är insatt i dessa skillnader, torde risken vara uppenbar att man associerar ordet familjehem med ett traditionellt familjehem och därmed ges känslan av betydligt högre inkomster.

6.1.3 Kärlek, blod och vatten

Det är slående tydligt att både foster- och biologiska föräldrar osynliggörs i pressmaterialet. Totalt finner man endast åtta artiklar där biologiska föräldrar uttalar sig och fjorton med

⁹ Alla understrykningar i citaten är mina egna och används för att förtydliga det jag vill påvisa.

¹⁰ I Socialtjänstförordningens 3 kap § 1 finns följande definition av HVB-hem: ”Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende”.

uttalanden från fosterföräldrar. När man beskriver de biologiska föräldrarna är det oftast utifrån orsaksförklaringar till att barnen placerats i familjehem och fosterföräldrarna framstår då som situationens lösning; ” ... placeringar i familjehem /.../för att de biologiska föräldrarna missbrukar eller lider av psykisk sjukdom” (DN 10-07-28). Våldigt sällan ges någon av dem egentlig föräldrastatus; den biologiska har förlorat den pga. sitt beteende och fosterföräldern saknar blodsband. Det senare märks dels i det konstanta användandet av epitetet foster- eller familjehemsförälder och när man tydliggör den biologiska skillnaden genom ordval som; ” De egna barnen” (DN 10-04-23). I de allra flesta artiklarna framstår barnen som isolerade och föräldralösa aktörer;

Syskonen kom till fosterföräldrarna i Arboga redan som små. I går greps 18-åringen efter att ha försökt knivmörda sin egen syster. – Det är tragiskt. De hade bara varandra, säger en vän till familjen (*Aftonbladet* 10-08-03).

I ett fåtal artiklar kan man finna, vad jag vill kalla, kärleksdiskursen. När de handlar om familjehemmen talar man om anknytning, hur små barnen varit när de placerades och hur länge de varit placerade samtidigt som fosterföräldrarna förklarar att de älskar barnen och inte gör skillnad mellan dem och biologiska barn; ”Jag älskar dem så otroligt mycket - även om de inte bär våra DNA i sig” (SvD 10-07-20). Kärleksdiskursen i relation till de biologiska föräldrarna återfinns framförallt i personporträtten och beskrivs där antingen som saknad, självklar och/eller med undermeningen *trots allt*; ” Hon var inte Guds bästa barn, men hennes kärlek till mig var alltid enormt stark” (*Aftonbladet* 10-08-15).

6.1.4 Offer och problembarn

Man skulle kunna tänka sig att det är av hänsyn och pga. sekretess som endast åtta barn (varav tre via ombud) kommer till tals i fallbeskrivningarna. Då man i övrigt lämnar ut mycket detaljerade uppgifter, och beskrivningar av fallen, förstärker det ändå bilden av barnen som maktlösa offer. I personporträtten uttalar sig sju, idag vuxna, fosterbarn och en tonårstjej och i de strukturella artiklarna finner man inte ett enda uttalande från barnen.

I stort sett alla artiklarna positionerar fosterbarnen som offer för samhällets och/eller föräldrarnas brister. I ett flertal artiklar attribuerar man personbeskrivningarna av fosterbarnen med sjukdomsdiagnoser såsom ADHD, Asperger och förståndshandikapp och inte sällan beskrivs de utifrån problematik som ungdomskriminalitet, missbruk, promiskuitet och våldsbrott; ”Pojken förgrep sig på barn, våldtog kvinnor och många år senare greps han till slut

för upprepade sexualmord”(GT 10-07-10). I ett par artiklar fungerar själva ordet fosterhem som ett attribut till en förövare, med undermeningen att han eller hon haft en trasslig uppväxt; ”... bodde som tonåring på flera olika fosterhem” (Aftonbladet 10-08-28). Att det inte behövs några andra orsaksförklaringar kan bero på att själva begreppet familjehemsvård gång på gång laddas med ödesmättade och negativa konnotationer; ”Långvarig familjehemsvård innebär höga överrisker för barnen, med framtida psykosociala problem” (Expressen 10-05-25).

I personporträtten finner man välkända personer som berättar om sina tragiska barndomsår och hur de lyckats övervinna svårigheterna och kanske till och med har dem att tacka sin framgång för. Det finns dock inte en enda artikel i hela materialet där man inte förknippar familjehemsplaceringar med problematik, dramatik och/eller tragik.

6.1.5 Syndabockar och mediepanik

Lundström och Andersson (2004) kom till slutsatsen att mediebilderna av socialarbetarna inte var så negativ som de själva uppfattade den. Jag finner det dock intressant att det bland fallbeskrivningarna inte existerar en enda positiv kommentar om deras roll. Däremot är man i nio av fallen tydligt kritiska mot socialtjänsten och fem av dem uppfyller definitivt Goode's och Ben-Yehuda's (2009) kriterier för mediepanik;

Hur kommer det sig att hela denna resa mot helvetet sker utan att någon vid socialtjänsten, familjehemmet, barnsjukhuset och behandlingshemmet reagerar och i enlighet med sin anmälningsplikt ringer polisen? Den enda som reagerar med något slags rättvisekänsla inför barnet är den narkotikamissbrukande pappan. Ska det vara så? (DN 10-10-23)

Socialarbetarna själva uttalar sig endast i tolv artiklar och då är det i mycket kortfattade ordalag där de i flera fall endast framför att de inte tänker uttala sig, eller hänvisar till sekretessen och menar att de inte får berätta någonting: ”Varför sökte ni om plats på låsta institutioner när det är Lollo som misshandlats? - Jag kan inte uttala mig om det på grund av sekretess” (KvP 10-07-01)

Även i de strukturella artiklarna är socialtjänsten tillbakadragna och uttalar sig bara vid sex tillfällen. Här är det emellertid endast en artikel som är tydligt kritisk mot dem medan fyra stycken framstår ganska positiva, dock utan några övertoner.

6.1.6 Rätt ska vara rätt

Representanter från rättssamhället är betydligt mer framträdande i fallbeskrivningarna, och mer villiga att yttra sig. Här finner man inte mindre än trettioen artiklar med uttalanden från polis,

åklagare och/eller advokater och i åtskilliga artiklar följer man upp rättegångar, hänvisar till rättsprotokoll och redogör för domslut.

Just domslut, och kritik från socialstyrelsen, används av journalisterna som en sorts vägledare till sanningen. Dels presenteras ofta dessa uppgifter i de artiklar som på något sätt konkluderar fallen, vilket ger känslan av att man som läsare nu presenteras ett svar och eventuellt även en lösning på situationen. Dels bygger man gärna upp artiklar utifrån premissen att rättsliga beslut utgör sanningen. ”- Med facit i hand borde vi ha agerat mer kraftfullt, säger Fosies individ- och familjeomsorgschef Eva Stener som en kommentar till Socialstyrelsens kritik (*Sydsvenskan* 10-10-30).

Jag väntade mig, när jag påbörjade analysen, att expertis från psykiatriska, medicinska och/eller pedagogiska ordningar skulle ha en framstående position men totalt finner man endast åtta uttalanden från någon av dessa professioner. Det är dock inte ovanligt att man citerar läkarutlåtanden från intyg och journaler och även dessa informationskällor verkar då inneha status som sanningsförmedlare;

I läkarintyget står att ”Ulf har en lindrig utvecklingsstörning --- Han har dessutom AD/HD med tidigare hyperaktivitet (som även märks nu) och stora svårigheter att komma sig för och sköta det dagliga” (*Sydsvenskan* 10-03-16).

6.1.7 Diskursskifte i mediedebatten?

Jag tycker mig finna flera tecken på att en ny diskurs börjar vinna mark i medietexterna. Det handlar om definitionen av *barnets bästa* och skulle kunna kopplas ihop med förändringen i socialtjänstlagen. Man börjar utmana den hegemoniska bilden av det biologiska föräldraskapets oundgänglighet och istället föra in behovsdiskurser i debatten; ”... få bli placerad i ett familjehem som kunde erbjuda trygghet och vuxna förebilder” (*Sydsvenskan* 09-11-07). Det händer även att man ställer barnets rätt emot föräldrarätten. Tydligaste exemplet på detta är en debattartikel i *Expressen* (10-08-09), där man ifrågasätter familjehemssystemet genom att jämföra foster- och adoptivbarn; ”... dubbelmoralen i att vi erkänner utländska barns rätt till nya föräldrar, men inte svenska barns”, ”... fosterbarn klarar sig sämre i vuxenlivet än adoptivbarn”, ”Barns rätt till trygghet måste bli mycket större i förhållandet till föräldrars rätt till sina barn”, ”... det finns föräldrar som förblir olämpliga”.

I adoptionernas diskursordning tenderar den biologiska föräldraskurserna att handla om fattigdom, osjälviskhet och en önskan om att barnen skall få ett bättre liv än det föräldrarna kan ge dem; ”Det måste vara jättesvårt att lämna bort sitt eget barn, men jag kan också förstå det, för

hon trodde att jag skulle få det bättre i Sverige” (*Smålandsposten* 11-03-12). Att skuldbelägga dessa föräldrar framstår som oacceptabelt. I interdiskursiviteten med familjehemsvården handlar dock föräldradsdiskursen fortfarande om oansvar och misslyckanden; ”... oavsett hur mycket stöd och hjälp de får /.../ när det misslyckas blir barnen offren” (*Expressen* 10-08-09).

Att det är en ny diskurs märks då den ännu inte hamnat i det *för givet tagna* och jämför man med åttiotalets mediedebatt (Runcis 2007) är det en försiktigare och mer ambivalent retorik som förs; ”En viss tid, några år, bör föräldrar i svårigheter rimligen få på sig att läka sina sår. Men en hel barndom – det är faktiskt inte försvarligt” (*Expressen* 10-08-09)

6.2 Textanalys

Här har jag låtit texternas huvudaktörer styra dispositionen och varje avsnitt avslutas med en konklusion, där jag utgår från de empiriska frågor som respektive artikel besvarat.

6.2.1 Mediepaniken och den goda fosterfamiljen

Artiklarna i det här avsnittet tillhör båda två nyhetsgenren och är publicerade i *Aftonbladet* (10-10-20) respektive *GT* (10-10-20). Bakgrunden till fallet passar enkelt in i den melodramatiska dramaturgi som får anses representativ för den så kallade tabloidpressen (Gripsrud 2000, s. 289). Det handlar om två fosterbarn som varit placerade i ett familjehem sedan de var mycket små. Efter att de bott där i fem års tid väljer socialtjänsten att omplacera dem. Detta görs under diskutabla former, då varken barn eller familjehem förvarnas. Barnen kommer helt enkelt inte tillbaka efter ett umgänge med sin biologiska förälder.

Man kan urskilja två problembeskrivningar i artiklarna. Den övergripande handlar om beslutet att omplacera barnen. Detta framstår som ett, i grunden, strukturellt problem som skulle kunna lösas genom att, med hjälp av lag- och regeländringar, ge fosterföräldrar högre status; ”Socialtjänstens brist på regler kring fosterföräldrar är ett utbrett problem /.../ en fosterförälder ska betraktas som part i sitt barns ärende” (*GT*). Det andra problemet läggs på individnivå och handlar om hur socialtjänsten handlat i det specifika ärendet; ”Soc förde bort barnen i smyg. Rasmus och Fanny fick inte ta farväl” (*Aftonbladet*). Även om det senare problemet handlar om enskilda aktörers agerande så verkar man ändå finna bakomliggande strukturella orsaker och antagandet blir därmed att lösningen finns att finna i politiska åtgärder; ”- Det finns jättemånga bra socialsekreterare, men många är faktiskt inte utbildade!” (*GT*). De strukturella förklaringarna till trots, råder det ingen tvekan om vilka som är syndabockar i ärendet och genom *GT*:s journalist bekräftar, och accepterar, dessa individer sin skuld; ”Socialnämndens

ordförande Ove Eglinger, socialutskottets ordförande Anne Hjertén, verksamhetschef Bengt Sahlberg och förste socialsekreterare Jessica Hof har alla lämnat sina jobb".

Båda artiklarna är strukturerade kring fostermammans berättelse om vad som skett och övriga aktörers handlingar och uttalanden återges antingen från henne; "Socialstyrelsen har kommit fram till att Marks kommun har skött vårt ärende på ett katastrofalt sätt", eller via journalisten, utifrån fostermammans perspektiv; "För ett år sedan tog Marks kommun Evas två fosterbarn ifrån henne". Dessa citat från *GT* kan illustrera flera, för artiklarna, typiska drag. Den faktiska modaliteten får meningarna att framstå som sanna och det är tydligt att journalisten, utan förbehåll, tagit ställning för att fostermammans version av situationen är den rätta. De visar även hur myndighetsaktörerna avpersonifieras genom samlingsbenämningen *Marks kommun*. På det sättet hamnar fostermamman ytterligare i fokus och kan dessutom positioneras som den lilla människan som tappert kämpar mot övermakten. Den man, som läsare, vill ta parti för och önska att hon, likt David mot Goliat, skall vinna en annars så hopplös och orättvis kamp. Det höjer även seriositeten i problemet då hela kommunen ges ansvarsskulden och orsakerna till händelseförloppet därför kan uppfattas som systematiska. Något som torde öka risken för att fler kan, eller redan har, drabbats. I *Aftonbladet* bekräftar man den anledningen till oro, då man berättar att socialstyrelsen nu granskat ytterligare femton barnavårdsärenden i kommunen och låter inspektör Mikael Thörn intyga; "- Det var stora brister, inte bara i ett fall".

Visserligen finner man, i båda artiklarna, ett genomgående moraliskt tema som handlar om barnens tillhörighet men funderar man över interdiskursiviteten i texterna finner man snart att familjen inte är den diskursordning som barnen i första hand verkar tillhöra. Det är från den rättsliga diskursen man finner både orsakssammanhang, lösningar och definitioner; "... mammans rätt till barnen fått gå före allt", ... missat att följa socialtjänstlagens fokus på barnperspektivet" (*GT*), "Tvångsomhändertagandet överklagades i flera instanser", "kammarrätten återigen beslutat" (*Aftonbladet*). I *GT* lyckas man ge fostermamman ett ganska stort handlingsutrymme genom att placera henne i just den rättsliga diskursen, där hon agerar för att försöka ändra systemet; "- Jag har säkert uppfattats som rättshaverist, men kan konstatera att jag faktiskt börjar få politiskt gensvar". Jag tolkar det som att fosterfamiljen ännu inte nått en hegemonisk, eller ideologisk, familjestatus och att detta innebär en definitionsosäkerhet som gör att man söker svar i det juridiskt rätta, snarare än i det oproblematiskt självklara.

Den ambivalens som omger fosterbarnens familjetillhörighet visar sig på fler sätt i texterna. Trots att man uppenbarligen anser att barnen bör få stanna i familjehemmet ger meningar och ordval ändå bilden av fosterbarnen som besökare i, snarare än medlemmar av, denna diskursordning; "efter fyra år i fostermamman Evas familj", "de flyttade in hos Anders

och Eva och deras då treåriga son. – De blev som våra barn” (*Aftonbladet*). ”Efter fyra år i deras hem”, ”För dem är vi deras mamma och pappa” (GT). I *Aftonbladet* berättar journalisten även hur barnen träffade ”sin riktiga mamma allt oftare”. Genom att attribuera den biologiska mamman med en äkthetsvärdering bekräftas den ideologiska föreställningen att genetiska band har en överordnad roll i föräldradsdefinitionen. Med hjälp av hänvisningar till utredningar och domslut konstaterar sedan journalisterna att denna mamma inte kan ta ett ”föräldraansvar” och därmed får man intrycket av två föräldralösa barn som behöver föräldrasubstitut.

Om nu fosterföräldrarna inte fullt ut kan tillerkännas det äkta föräldraskapet, vilken social identitet tillskrivs de då? Detta försöker jag ta reda på genom att studera de ekvivalenskedjor som berör familjehemmet. I *Aftonbladets* ingress finner man en första indikation på moderlighetens betydelse för identitetskonstruktionen. Fosterpappan nämns inte utan det är i ”Evas familj” barnen har bott och de är henne de vinkar farväl till när de åker. Genom att man senare låter Eva berätta hur dåligt barnen mådde när de tvingades träffa sin biologiska mamma; ”- Barnen skrek och grät /.../ Kissade på sig och sov dåligt”, är det underförstått att familjehemmet skall förstås som den, för barnen, föredragna familjen. Den sista länken, i *Aftonbladets* kedja, blir därmed extra effektiv då man här fokuserar på fosterföräldrarnas maktlöshet, gentemot myndigheternas beslut, som leder till att de inte kan ge barnen den trygghet som den sociala identiteten förväntas att stå för. I *GT* attribueras fostermamman med ord och handlingar som konnoterar mental styrka såsom; ”envishet”, ”okuvlig”, ”kämpar”, ”vägrar ge upp”, ”ger mig inte”, ”fortsätter kampen”. Detta får mig att även länka ordet engagemang till den sociala identitet som här verkar förknippas med en fosterförälder. Följaktligen kan jag i dessa texter, där man sympatiserar med fosterfamiljen, finna en ekvivalenskedja som ser ut ungefär såhär; moderlighet - trygghet - engagemang - maktlöshet.

Varken i *Aftonbladet* eller i *GT* får man höra socialtjänstens version av det skedda, eller någon som helst förklaring till varför de agerade som de gjorde. Journalisten Liv Landell antyder förvisso en orsak; ”Eva ansågs ha samarbetsproblem” men modaliteten i *ansågs* signalerar en osäker och subjektiv sanningshalt och tillsammans med meningarna före och efter, där modaliteten är faktisk, framstår frasen snarare som ett ironiskt stilgrepp; ”... fattade socialtjänsten ett hastigt beslut /.../ sedan dess har hon slitit för att få tillbaka sina fosterbarn”. Med hjälp av inaktiva metaforer konstruerar *GT*:s journalist en allegori runt socialtjänsten, som skulle kunna härröra från mytologins fågel Fenix, där rättssamhället för att kunna bygga upp något nytt och bättre först måste radera det gamla och trasiga; ”Socialstyrelsen kritiserat sönder”, ”åtgärdsplan för att reparera bristerna”, ”... en remissrunda som förhoppningsvis får bort en blind fläck i socialtjänstlagen”.

Även barnen positioneras med olika metaforer. Dessa förstärker bilden av dem som offer, utan någon fast punkt, utlämnade till ödet och omgivningens nycker. Socialtjänsten rycker upp dem liksom plantor eller smyger iväg med dem som mörka hemligheter och familjehemmet sliter för att få dem tillbaka medan en av orsakerna till att de inte kan bo hos sin biologiska mamma är att hon flyttar omkring. Att deras önskan är att få bo i familjehemmet förmedlar *Aftonbladet* dels via fostermamman; ”De talade hela tiden om att de ville hem”, dels via ett inspelat telefonsamtal; ”- Jag vill vara med dig, upprepar barnen gång på gång och gråter”.

De biologiska föräldrarna kommer inte till tals och ges heller inget större utrymme i artiklarna. Implicit förklaras detta osynliggörande genom att journalisterna berättar att modern bedömts ha ”en mental funktionsnedsättning”. När man i *GT* låter fostermamman, med ett mildt överseende, positionera den biologiska mamman förstärks intrycket av en aktör som inte kan få, eller bör ges, något större handlingsutrymme. Istället låter man hennes tillkortakommanden framhäva fostermammans empati och förnuft; ”- Jag tycker jättesynd om barnens biologiska mamma. /.../ Men hon verkar inte se att hennes svaga förmåga som förälder har med saken att göra”.

Goode's och Ben-Yehuda's (2009) term *mediepanik*, skulle mycket väl kunna sammanfatta det melodramatiskt präglade texterna om syskonen ”Rasmus” och ”Fanny” och när familjehemmet får symbolisera det goda, och moraliskt rätta, blir resultatet en problemkonstruktion som bygger på premissen att socialtjänsten godtyckligt, och genom maktmissbruk, kan förstöra ett fosterbarns uppväxt genom att ta dem från det hem där de har sin trygghet. Det handlar även om barnens rättigheter kontra föräldrarnas.

Konklusion: De biologiska banden får en ideologiskt överordnad roll även när fosterfamiljen framstår som den som bäst kan tillgodose barnets behov. Fosterfamiljen tilldelas istället rollen som föräldrasubstitut. Socialtjänsten positioneras som syndabockar och den enda som egentligen ges ett visst handlingsutrymme är fostermamman då hon agerar i en, dominerande, rättslig diskursordning.

6.2.2 Mediepaniken och den onda fosterfamiljen

Här har vi ytterligare två nyhetsartiklar, den ena publicerad i *Sydsvenskan* (10-03-13) och den andra i *Kvällsposten* (10-03-15). Bakgrunden till fallet är att Hörby kommun familjehemsplacerat en pojke hos en politiker i Staffanstorps kommun, trots att han är ordförande i den nämnd som fattar beslut rörande pojakens vårdbehov.

Den övergripande problemställningen handlar om maktmissbruk och bägge artiklarna är strukturerade utifrån temat om den starka och resursrika som utnyttjar den fattiga och svaga. Även här verkar journalisterna sätta sin tillit till att man i en rättslig diskursordning skall finna lösningen på situationen; ”... har nu anmält Staffanstorps socialtjänst till socialstyrelsen” (*Sydsvenskan*). Fokus i artiklarna ligger dock inte på att finna strukturella svar utan snarare på att avslöja en politiker. Detta kan t.ex. förklara att texterna till stor del relaterar till en ekonomisk diskursordning men ändå inte handlar om att det är moraliskt fel att få betalt för fosterbarn utan att det är moraliskt fel att just Stefan Möller fått betalt. I *Sydsvenskan* konstateras först vad han fått i arvode för Ulf; ”För det fick Stefan Möller 8 800 kronor i månaden av Hörby kommun”. I slutet av artikeln sammanfattar sedan journalisten hur mycket Möller tjänar på alla sina olika kommunala uppdrag. I *Kvällsposten* avslutar man med orden; ”Det har sagts att Stefan Möller fått 400 000 kronor i ersättning för familjehemsplaceringen av Ulf”, något man låter Möller själv bekräfta; ”- Det är möjligt, siffran känns inte orimlig i alla fall, säger han”.

Både i *Sydsvenskan* och i *Kvällsposten* framstår det som att det endast är av egoistiska och ekonomiska skäl som Möller varit familjehem. Detta lyckas man förmedla genom det som McCombs (2006) kallar för gestaltande attribut och Fairclough (2010) kallar för ideologiskt outtalat. Ingenstans i texterna skriver man nämligen rent ut att Möller använt sitt politiska inflytande för att tjäna pengar på Ulf, men när *Sydsvenskans* journalist uttrycker; ”Hittills har Stefan Möllers egen nämnd vägrat Ulf ett värdigare boende”, är det underförstått att nämnden går Möllers ärenden och att han har något att tjäna på att Ulf bor kvar hos honom. Genom avsaknaden av känslö- och/eller familjediskurser blir sedan kopplingen till en ekonomisk förtjänst självklar. Lite senare i texten misstänkliggör man honom även med en underförstådd antydning om ytterligare ekonomiska oegentligheter; ”fick pojken dela rum med en polsk byggnadsarbetare...” Att skriva ut rumskamratens nationalitet torde inte fylla något annat syfte än att väcka konnotationen att polsk arbetskraft brukar betalas med svarta pengar. Att Ulf inte setts som en familjemedlem bekräftas även i *Kvällsposten* när Möller förklarar varför Ulf inte längre kunde bo kvar; ”... efter tidningsskriverierna blev det ohållbart för min familj”. Längre fram i artikeln berättar dessutom journalisten att Möller säger sig betrakta Ulf som en vän.

Båda artiklarna utmärks av värderande ord, hyperboler och upprepningar och trots att de kommer från olika redaktionella kontexter framstår texterna snarlikt formulerade. Möjligen har *Sydsvenskans* artikel ett något mer sansat språk. Där man i *Kvällspostens* rubrik menar att ”Ulf tingades bo utan värme” hävdar *Sydsvenskans* journalist att ”Socialbasen lät tonåring bo i uthuset” och där uthuset i *Sydsvenskan* beskrivs som ”kallt”, beskrivs det i *Kvällsposten* som ”svinkallt” etc. I *Sydsvenskan* är det dessutom inte journalisten utan Ulfs gode man som, genom

direkt anföring, får stå för flera av de värdeladdade kommentarerna; ”- Det är skitigt och dant. Kattskit överallt”, ”Det luktade fruktansvärt /.../ kunde inte förstå hur de kunde bo där”, ”... fortfarande skitigt och kallt”. I *Kvällsposten* får de retoriska stilgreppen en extra betydelse då det ger en anvisning om vad som skall uppfattas som sanningen i texten. Här låter man nämligen Möller försvara sig men hans ord väger lätt när de ställs mot den dramatiska beskrivning som journalisten, med faktisk modalitet, redan har etablerat hos läsaren; ”Blev utslängd när förhållandena avslöjades”, ”De senaste månaderna har varit ett helvete för honom”, ”I det dåligt uppvärmda uthuset /.../ vissa dagar krupit under tolv grader”. Efter att journalisten beskrivit Ulf:s hemska levnadsförhållanden kontrasteras de mot Möllers levnadsvillkor. En jämförelse där man skulle kunna dra allegoriska paralleller till en välmående patron, vars undersåtar lever i misär på ägorna; ”Fem meter från uthuset ligger Stefan Möllers nybyggda 168 kvadratmeter stora villa. Men där fanns ingen plats för Ulf”. Med hjälp av en inaktiv metafor, och definierande attribut, har dessutom journalisten redan i ingressen positionerat Ulf som offer och Möller som föröväre när han, med en enda mening, lyckas klargöra pojken:s hjälplösa utsatthet och den mäktiga Möllers brutalitet; ”När den handikappade pojken:s bostadsförhållanden avslöjades kastades han ut av moderatpolitikern”. Att Möller sedan ”förnekar att han kastade ut Ulf” och hävdar att uthuset ”är en lägenhet” där det funnits ”tillräckligt med element”, framstår närmast som ett lamt försök till rättfärdigande från någon som blivit ertappad.

Även i *Sydsvenskan* positioneras Ulf enbart i offerrollen. Här lägger man framförallt vikt vid att framhäva den beroendeställning hans mentala funktionshinder innebär. Detta görs dels genom att man talar om honom i tredje person, vilket antyder att han inte har förmågan att föra sin egen talan, och dels genom att endast beskriva honom utifrån hans diagnoser, och de extra behov dessa för med sig; ”Enligt pojken:s gode man, Lotta Östling, bodde han i misär”, ”han har adhd och en lätt utvecklingsstörning”, ”I somras slutade Ulf särskolegymnasiet”, ”tilldelade Ulf en boendestödjure”, ”Enligt psykologitester behöver Ulf en strukturerad vardag”, ”Pojken har rätt till ett LSS¹¹-boende”.

I *Kvällsposten* kommer visserligen Ulf till tals men hans fåordiga och naiva uttalanden understödjer endast offerpositionen; ”- Jag fick femton minuter på mig att packa ner det viktigaste”, ”- Jag har fått sitta och äta med jackan på”, ”- Jag hade ingenstans att ta vägen”.

Socialtjänstens roll som syndabockar vilar i det outtalade faktumet att de är de som familjehemsplacerat Ulf hos Möller. Då de inte ges någon framträdande position i någon av artiklarna framstår de ändå inte som huvudansvariga i skuldfrågan. Jag skulle vilja påstå att de snarare positioneras som tystlåtna möjliggörare till Möllers synd.

¹¹ Lagen om stöd och service till funktionshindrade

De biologiska föräldrarna nämns inte alls, vilket ytterligare förstärker känslan av att Ulf står helt utan familjeband och därmed tvingas förlita sig på att professionella aktörer, såsom hans gode man, skall agera moraliskt och hjälpa honom att ta till vara sin rätt.

Det finns inte så många länkar på artiklarnas ekvivalenskedjor rörande fosterfamiljen. Till skillnad mot artiklarna om familjehemmet i Mark är det nu enbart fosterpappan man fokuserar på. Trots detta kan man inte placera faderlighet i kedjan då Möller inte tillstås ett enda föräldraattribut. Däremot attribueras han med titlar som signalerar makt och kapitalism; ”socialnämndens ordförande”, ”Moderat ordförande”, ”Företagare” (*Sydsvenskan*), ”politikern”, ”socialnämndens ordförande”, ”moderatpolitiker” (*KvP*).

Med familjehemmet i hetluften verkar problemkonstruktionen handla om möjligheten att använda sig av en maktposition för att oförtjänt tillskansa sig familjehemsarvode. I senare publicerade artiklar får man reda på att Möller avgått och att Ulf funnit nytt boende. Då problematiken aldrig lyfte från det individuella planet får man förmoda att detta var den lösning som eftersträvades.

Konklusion: Här är fosterfamiljen den primära syndabocken och det finns ingen föräldradiskurs överhuvudtaget. Fosterbarnets mycket stora behov förväntas istället tillgodoses av professionella aktörer. Familjehemspappan gestaltas utifrån mytbilder som konnoterar makt men medias *avslöjande* positionerar honom i skamvrån och utan handlingsutrymme.

Genom interdiskursiviteten med en ekonomisk diskursordning reproducerar texterna en ideologi där fosterbarnet ses som en inkomstkälla.

6.2.3 Modersinstinkter...

Denna artikel tillhör reportagegenren, är publicerad i *Aftonbladet* (10-07-11) och handlar om den unga mamman Elin som, efter mycket dramatik, fått tillbaka sin omhändertagna dotter.

Artikeln framstår som en slags hybrid mellan det klassiska narrativa reportaget och en debattartikel. Journalisten Kerstin Weigl, som berättar Elins historia, har nämligen inte några intentioner att förhålla sig neutral till händelserna utan argumenterar livligt för Elins upprättelse.

Texten konstrueras lingvistiskt genom upprepade nyckelord, hyperboler, litoteser och hopade retoriska frågeställningar till de sociala myndigheterna. På det viset lyckas Weigl skapa en ironisk ram som ger läsaren en moralisk fingervisning om att allt det Elin anklagats för kan, och bör, istället projiceras på dessa myndigheter; ”De har stulit ett år från oss”, ”Då stal Elin två gånger tillbaka sitt barn från familjehemmet”, ”... jagades som efterlyst”, ”placera barnet på hemlig adress”, ”Var det lagligt?”, ”... hur efterlevs lagen om att arbeta för en återförening?”

Genom hennes frågor förstår man att Weigl inte bara finner problem i det konkreta fallet utan även antyder en övergripande strukturell problematik där sociala myndigheter inte alltid är lagenliga utan konstruerar sina egna regler; ”... hoppas jag att fallet baby D sprids, och studeras utifrån minst tre allvarliga frågeställningar”. Den underförstådda lösningen finner man i en av frågorna: ”Ställer politikerna de nödvändiga kritiska frågorna om en LVU-utredning, eller godtas slentrianmässigt det tjänstemännen säger?” Ett större politiskt engagemang i varje enskilt ärende, och mindre tillit till socialarbetarna, är således det som efterfrågas.

När journalisten redogör för Elins fall är det med faktisk modalitet och värderande ord som får stå oemotsagda. Tjänstemän och experter blir i det närmaste förlöjligade; ”... berättade en oerhörd historia”, ”Flickebarnet var snällt och tålmodigt. Alldeles för snällt och tålmodigt, ansåg en psykolog som på vaga grunder misstänkte spädbarnsdepression”. Med hjälp av ironiska litoteser lyckas Weigl skapa bilden av ett absurt myndighetsbeslut; ”Kammarrätten påpekar /.../ att det är en 'brist' att ingen barnpsykologisk undersökning gjordes”, ”... att spädbarn tas från unga mammor som anses sova för länge, och någon gång iakttagits mata sin baby utan ögonkontakt”.

Accepterar läsaren denna bild av situationen blir socialförvaltningens chef, Eva Hellströms kommentar; ”Jag tycker fortfarande att vi handlade ärendet riktigt”, bara ytterligare en bekräftelse på förvaltningens inkompetens.

Även i denna text är det den rättsliga diskursordningen som är mest framträdande och det är utifrån kammarrättens beslut, att upphäva tvångsomhändertagandet, som Kerstin Weigl finner belägg för att hennes verklighetsbild är den sanna.

Familjehemmen har ingen egentlig plats i den här artikeln men i en mening tillerkänns de ändå en viss betydelse då Weigl konstaterar; ”Nu har flickan sex gånger bytt mamma, omväxlande mellan Elin och två fostermammor”. Det ligger ingen kritik mot fosterhemmet i dessa ord, snarare ges de en jämställd föräldrabetydelse i antagandet att även dessa separationer varit skadliga för flickan.

Både mamman och dottern framstår visserligen som offer för de sociala myndigheterna men ingen av dem attribueras egentligen som offer. ”Baby D” beskrivs snarare som ett välmående och lyckligt barn, vilket blir till ytterligare bekräftelse på att Elin är en bra mamma; ”... en ljuvlig liten flicka”, ”... en glad tvååring som efter lunch får spring i benen”.

Den biologiska mammans ekvivalenskedja kan nästan liknas vid en kausal mognadsprocess. Den börjar med hennes unga ålder, som även antyds vara den egentliga orsaken till omhändertagandet. Nästa länk handlar om mental styrka och den moderliga instinkten att kämpa för sitt barn. En instinkt som även förklarar, och rättfärdigar, kriminella

handlingar; ”Elin fick hem sitt barn, efter drygt ett års kamp, två kidnappningar...”. Den sista länken handlar om en omhändertagande, lyckligare och lugnare mamma, ”... där hon står vid spisen och rör i grytan vi ska äta till lunch”.

Att det råder en hegemonisk föreställning om moderns moraliska rätt att, med alla medel, kämpa för sitt barn kan tydliggöras med ett, såkallat, konnotationstest. Att föreställa sig samma artikel men med en fosterförälder i huvudrollen ter sig nämligen omöjligt.

Konklusion: Temat i artikeln är den biologiska mammans rätt till sitt barn. För att bekräfta denna rättighet vänder man sig till en rättslig diskursordning och hänvisar till återföreningsprincipen. Den biologiska mammans personliga egenskaper ger henne ett stort handlingsutrymme men det tillåtande förhållningssättet, gentemot hennes handlingar, baseras främst på ideologin om den biologiska moderns, av naturen givna, rätt till barnet.

Experternas och tjänstemännens uppfattning om *barnets bästa* betraktas som nonsens och vänds istället emot dem för att ytterligare positionera dem som fallets syndabockar.

6.2.4 ... och känslodiskurser

Runcis (2007, s. 243) menar att genom barnavårdens historia har; ”de professionella aktörernas kunskapsmonopol inom barnavårdsfältet ställts mot föräldrarnas känslomässiga relation till barnen”. Om, och i så fall hur, detta kan komma till uttryck i dagens mediebild kan eventuellt reportaget om Maria ge oss ett svar på. Det återfinns i *Sydsvenskan* (09-10-23) och ingår i en artikelserie som handlar om hur familjerelationer påverkas då en förälder hamnar i fängelse. Här har journalisten delat upp reportaget i två delar där mamman först får berätta hur hon hanterar och upplever situationen för att sedan, i den andra delen, överlåta till forskaren Annelie Björkhagen Turesson att förmedla barnperspektivet.

När journalisten låter mammans röst skildra problematiken är det främst en känslomässig diskursordning som får företräde. Det som problematiseras är sorgen, svårigheten att behålla intimiteten och betydelsen av ett vardagligt umgänge med sitt barn. När hon talar om sina känslor använder hon dels begreppsliga metaforer som tydliggör hennes smärta; ”Det är ett hål i hela mig”, dels hämtar hon förklaringsmodeller som verkar komma från en psykologisk diskurs; ”Det är lätt att säga ’Jag älskar dig, jag saknar dig’, men så länge man inte kan visa det har barn väldigt svårt att förstå det”, ”Här inne försöker man på något sätt att stänga in sina känslor”.

Att journalisten behöver ställa frågan; ”Ser hon dig som mamma?” förutsätter att detta inte tas för givet, vilket i sin tur bär med sig föreställningen att det biologiska föräldraskapet inte med självklarhet överordnas barnets andra familjeband och när Maria svarar; ”- Hon har två.”

Men hon vet att hon har legat i min mage”, definierar hon, i sin tur, fostermammans föräldraroll som likvärdig sin egen.

Även om samtalet hela tiden kretsar kring Marias relation med dottern, förblir dottern relativt anonym. Relationen attribueras framförallt med ord och meningar som handlar om distans, oro och rädsla. Att de inte riktigt känner varandra förstärks ytterligare genom icke-faktiska påståenden; ”Muren skiljer mamma och barn”, ”Jag vill att hon ska känna sig avslappnad...”, ”Jag tror att barn blir rädda...”, ”Jag tror inte riktigt att hon vågar...”

Reportagetets första avsnitt har en beskrivande framställningsform där Maria sammanställer upplysningar om hur hon mår och hur hon hanterar situationen. Förutom psykologiska strategier, finner man alltså inte några direkta förslag på problemlösningar. Det finns dock en problemställning som handlar om avståndet från flickans familjehem till anstalten i Ystad. Maria uttrycker detta utifrån sin individuella situation, utan något egentligt ifrågasättande; ”Det hade nog varit lättare om hon hade bott i Skåne”, men i journalistens efterföljande förklaring; ”I Sverige finns det bara sex kvinnoanstalter, närhet till hem och familj kan kriminalvården inte alltid ta hänsyn till”, anar man att detta problem skulle kunna lyftas upp till ett strukturellt plan.

Konklusion: Här är det främst känslodiskurser som dominerar och man får uppfattningen att den biologiska modern integrerat en psykologisk förklaringsmodell. Den psykologiska självinsikten har inneburit att hon accepterat situationen. En acceptans som även minskat hennes handlingsutrymme, då hon överlätit till någon annan att definiera hennes föräldraposition.

Det biologiska föräldraskapet definieras här som betydelsefullt men inte överordnat fosterföräldrarnas.

6.2.5 Den vetenskapliga konstruktionen av *barnets bästa*

Det är inte bara massmedierna som påverkats av dagens konsumtionssamhälle. De flesta professioner utgår numera från ett marknadsbehov och när politiker eller experter uttalar sig i medierna, anammar även de diskurser, och språkbruk, som antas appellera till en generell konsumerande publik (Fairclough 1995). Detta är något som experten i den andra delen av reportaget kan tjäna som exempel på. Med ett enkelt språk och effektfulla exempel; ”En sextonåring /.../ lämnades ensam i en månad utan att få veta vad som hänt mamman”, presenterar hon sina forskningsresultat som odiskutabla sanningar.

Avsnittet inleds med en inaktiv metafor som genererar en dramatisk bild av barnet som ett makt- och rotlöst offer; ”Barn tappar lätt greppet när föräldern försvinner”. Modaliteten i nästföljande påstående ger dessutom känslan av en deterministisk process där den biologiska

föräldrarnas betydelsefulla position tas för given; ”När mamma eller pappa hamnar i fängelse påverkas barn känslomässigt, intellektuellt och beteendemässigt”. Så här långt ges inte barnen något större handlingsutrymme och hela deras identitet framstår som oavhängig föräldrarnas situation. Lite längre fram i texten förs dock en modernare psykologisk diskurs in, där man tillmäter barnen en viss autonomi; ”- Den vuxne /... / har ofta ett stort behov av att träffas men det är viktigt att vara lyhörd för barnens behov”.

Forskarens huvudsakliga problemställning handlar om vikten av, och bristen på, professionellt stöd från samhället; ”Ett stöd utifrån, till exempel från socialtjänsten, är något hon tycker saknas...” Orsaker, ansvarsfrågor och lösningar hämtas från en vetenskaplig, och då främst psykologisk, diskurs; ”Tidigare forskning pekar på betydelsen...”, ”Ofta känner föräldern skuld och skam”, ”betedde sig som ett betydligt yngre barn – troligtvis omedvetet”, ”Då är föräldrautbildningar i fängelset betydelsefulla”, ”Kursen fokuserar på barns utveckling och behov /.../ vilket stöd samhället kan ge /.../ hur relationen till barn kan bevaras”.

Familjehemmen omnämns knappt men man får förmoda att de räknas in bland ”de vuxna som kan stödja barnen att ta kontakt” och att de behöver ökad psykologisk kunskap, för att förstå sin uppgift, framkommer i meningen; ”... familjehem tror att barnen skyddas om de inte besöker sin förälder i fängelset”.

Utifrån forskarens ekvivalenskedja finner jag endast ett ord för att beskriva den biologiska föräldrarnas sociala identitet och det är; *otillräcklig*. I den första länken konstaterar hon nämligen att föräldern är oumbärlig. På detta fäster hon sedan länk efter länk med svagheter och brister såsom; avlägsen, skuldtyngd, beroende av professionellt stöd och i behov av föräldrautbildning.

Konklusion: När mediedramaturgin interagerar med en vetenskaplig psykologisk diskurs förmedlar de förenklade teorierna, och det lättillgängliga språket, föreställningen att; alla fosterbarn är predisponerade för allvarliga känslomässiga skador.

De biologiska föräldrarna positioneras i enlighet med det relationsorienterade perspektivet i socialtjänstlagen, vilket innebär att de är oersättliga. Samma diskurs förutsätter därefter att familjehemmen behöver professionaliseras för att, tillsammans med socialarbetarna, kunna stödja de biologiska relationerna.

6.2.6 Pressens sorgebarn

Brittisk forskning har visat att när pressen talar om fosterbarn är det nästan alltid i relation till någon form av problem och då oftast sådana problem som associeras till kriminalitet (Franklin 1999). Resultatet från min innehållsanalys påvisar att detta även verkar gälla svensk press.

Nyhetsartiklarna som får representera denna stereotypa mediebild, är publicerade i *Sydsvenskan* (10-08-30) och *Kvällsposten* (10-10-02). De handlar om en fjortonårig flicka som, efter att hon rymt från sitt familjehem, blivit våldtagen och utnyttjad i en kopplerihärva.

De båda artiklarna har helt olika infallsvinklar. I *Kvällsposten* fokuserar man på själva övergreppen och beskriver detaljerat händelseförloppet; ”Här såldes flickan”, ”20 män våldtog henne”, ”De män som gick in till flickan betalade några hundralappar”, ”Det stod en man och vaktade dörren till rummet där hon våldtogs”.

Flickans upplevelse av situationen återberättas med indirekta anföranden som inte fyller något annat syfte än att framhäva hennes omognad och svaga begåvning; ”14-åringen har själv sagt att hon tyckte att mannen som vaktade dörren var snäll, eftersom han såg till att hon fick pauser under kvällen”, ”14-åringen har berättat att hon uppfattade 19-åringen som sin pojkvän”.

I *Sydsvenskan* handlar berättelsen istället om kommunens ansvar för det som skett; ”Mamman /.../ anser att den sydvästs-kånska hemkommunen brustit i tillsynen över dottern”. Efter den inledningen låter man den biologiska mamman, med direkt anföring, beskriva dottern och redogöra för bakgrunden till historien. Vad som skedde vid de aktuella övergreppen nämns inte alls, man får endast reda på att hon ”... utnyttjats i kopplerihärvan”.

Oavsett berättarteknik, och dramaturgisk uppbyggnad, så lyckas båda journalisterna att positionera flickan som ett försvarslöst offer utan något som helst handlingsutrymme. Hon attribueras med diagnoser, dåligt mående, negativa beteenden och impulsiva handlingar; ”... en lätt utvecklingsstörd flicka”, ”berusad av alkohol och hasch”, ”... funktionsnedsättning inom neuropsykiatri” (*KvP*), ”känslomässigt förstörd”, ”... psykosociala problem med inslag av kriminalitet och missbruk”, ”benägenhet att rymma”, ”... skadade sig själv”, ”jättesvårt att landa”, ”går på antidepressiva och har ångestattacker” (*Sydsvenskan*).

I *Kvällsposten* finner man, förutom de uttryckligt skyldiga förövarna, även underförstådda syndabockar. Detta görs genom att journalisten för in en ekonomisk diskurs som påminner läsaren om att någon har tjänat pengar på flickan och ändå inte kunnat skydda henne; ”Under 2010 har familjehemmet hittills skickat räkningar till kommunen på 1,4 miljoner kronor”. Här förväxlas dessutom familjehemmet med behandlingshemmet som 14-åringen bodde på innan hon kom till fosterfamiljen, vilket resulterar i att myten om fosterföräldrar som professionella höginkomsttagare kan vidmakthållas; ”Företaget bakom verksamheten är specialiserat på behandlingsinsatser för barn mellan 11-17 år”.

Sydsvenskans artikel är mer explicit i sitt skuldbeläggande men det är den biologiska mamman som får leverera anklagelserna; ”- Hade kommunen lyssnat på oss hade vi inte suttit i

den situationen som vi gör idag”, ”... sa till kommunen att flickan ständigt bör hållas efter den första tiden”, ”I fosterhemmet hade dottern dessutom tillgång till både mobil och dator”.

Textens problemkonstruktion verkar handla om den biologiska föräldrarnas svårigheter att få vara delaktig när barnet blivit tvångsomhändertaget; ” – Jag är en ganska engagerad mamma och vill vara delaktig i min dotters utveckling, även i olika beslut som ska fattas och vad som skulle vara bäst för henne”. I det här fallet hävdar hon att socialtjänsten ignorerat henne totalt; ”... fick mamman via polisen reda på vad hennes dotter ska ha utsatts för. Socialtjänsten hörde hon inget av”.

Socialtjänstens version får läsaren, som vanligt, inte veta; ”... vill inte ge någon kommentar till kritiken från flickans mamma. – Av sekretesskäl vill jag inte kommentera något”, och inte heller familjehemmet försvarar, eller uttalar, sig i artikeln.

Journalisten verkar hålla en viss distans till mammans anklagelser. Artikeln saknar värderande ord och de många inbäddade verben; ”mamman /.../ anser att”, ”berättar mamman”, får artikeln att framstå som ett sammanfattat referat av mammans historia. Detta skulle kunna tyda på att journalisten vill gardera sig, vilket i sin tur antyder att han inte är helt övertygad i skuldfrågan.

Konklusion: Genom att enbart beskriva fosterbarnet utifrån en händelse, och använda personliga och värdeladdade attribut som orsaksförklaring till denna händelse, reproduceras en stereotyp mytbild av barnet i familjehemsvården.

Det mediala behovet av att finna syndabockar, och socialtjänstens ovilja att samarbeta, lämnar läsaren med en ofullständig och förenklad bild av en problematik som egentligen kräver helt andra och mer komplexa förklaringar.

6. "If men define situations as real, they are real in their consequences"

William Isaac Thomas (1862-1947)

Konkurrensen om en plats på mediernas dagordning är intensiv (McCombs 2006) samtidigt är det en plats av stor, om inte avgörande, betydelse för konstruktionen av sociala problem. För att vinna tillträde och göra anspråk på definitionsrätten till ett socialt problem krävs det aktörer med stort handlingsutrymme och ett problem som väcker allmänhetens intresse (Goode & Ben-Yehuda 2009, Bosks & Hilgartners 1988, Kitsue & Spector 1987).

Utifrån resultatet av min analys är det ingen av familjehemsvårdens aktörer som har så pass stort handlingsutrymme att de kan vinna tolkningsföreträdet på mediearenan. Däremot finns det ett flertal problemkonstruktioner, inom familjehemsvårdens diskursordning, som kan framställas tillräckligt dramatiskt för att passa en konsumentorienterad mediedramaturgi. Dessa problemkonstruktioner lyfts då ur sina komplexa sammanhang och anpassas till aktuella mediehändelser. Uppblossande mediepaniker skapar således snabba och föränderliga problemkonstruktioner medan samhällets institutioner är trögförändrade. Detta torde innebära en risk för diskrepans mellan de lagar, regler och normer som socialarbetarna har att förhålla sig till och rådande attityder bland allmänheten.

Att det är unika fall och dramatiska händelser som styr medieintresset för familjehemsvården påverkar även hur de olika aktörerna gestaltas. Jag skulle vilja påstå att man i dessa gestaltningar kan finna en förklaring till deras svaga positioner i samhällsdebatten. Varje mediepanik behöver offer och syndabockar och den aktör som oftast tilldelas rollen som syndabock, inom den sociala barnvården, är socialtjänsten. Mycket tyder på att detta har påverkat socialarbetarna så pass mycket att de har gett upp kampen om diskursen och dragit sig undan mediearenan (Patrick Ayre 2001). Även familjehemmen får, emellanåt, tampas med denna position men de kan även positioneras i den andra ytterligheten där de får representera myten om den goda och engagerade familjen som osjälviskt ställer upp för samhällets olycksbarn. Dessa olycksbarn är givetvis fosterbarnen. Kategoriskt positioneras de i offerrollen, ofta attribuerade med olika neuropsykiatriska diagnoser och psykosociala problem.

Pressens relation till de biologiska föräldrarna framstår som ambivalent; ”Under vissa perioder har barnens rätt till skydd mot ”dåliga” föräldrar betonats. Under andra perioder har familjens rätt till integritet kommit att stå i centrum” (Lundström 1993, s. 5). I dagens mediebild verkar ambivalensen snarare handla om ett diskursskifte där definitionen av *barnets bästa* står i centrum. I flera decennier har man, i en rättslig diskursordning, definierat begreppet utifrån ett relationsorienterat perspektiv där de biologiska föräldrarna inte är utbytbara. En lagändring år 2003 innebar dock att föräldrarätten numera kan få ge vika för den mer behovsorienterade definitionen av *barnets bästa*.

Den nya diskursen ifrågasätter sålunda det biologiska föräldraskapets outhärlighet och det tas inte längre för givet att den biologiska familjen också är den föredragna. Hegemoniska föreställningar förändras dock inte i första taget och ännu tilldelas fosterfamiljen inte någon äkta föräldrastatus. De kan däremot positioneras som goda föräldrasubstitut.

Interdiskursiviteten mellan familjehemsvårdens diskursordning och den rättsliga diskursordningen är dominerande i medietexterna och rättsliga diskurser framstår ofta som bevis

för vad som är sant och moraliskt riktigt. Detta tolkningsföreträde kan man spåra tillbaka till början av 1900-talet (Lundström 1993). Att även rättsystemet är en del av den diskursiva kampen innebär dock att de *sanningar* som massmedierna levererar mycket väl kan handla om ideologiska diskurser som bidrar till att juridiska och psykologiska diskursordningar behåller definitionsmakten över familjehemsvården.

Att det psykologiska synsättet internaliserats, och naturliggjorts, hos familjevårdens aktörer visar sig framförallt i föräldraskursen. Där alltför känsloladdade diskurser kan misstänkliggöra, både foster- och biologiska föräldrar, att egoistiskt tänka mer på sina egna känslor än barnets bästa. Man kan i texterna även finna kvarlevor av äldre ideologiska diskurser från en ekonomisk diskursordning. Man ifrågasätter nämligen inte fosterbarnet som inkomstkälla, så länge familjehemmet kan leva upp till myten om den goda fosterfamiljen, men tvekar inte att använda sig av en ekonomisk diskurs när man gestaltar det onda familjehemmet.

Enligt Faircloughs (2010) teori kan man utifrån texternas interdiskursivitet synliggöra om en diskursordning är på väg mot en sociokulturell förändring eller om man upprätthåller en härskande social ordning. Trots att man kan skönja nya diskursiva artikuleringar, rörande fosterbarnets relationer, så tyder den konventionella interdiskursiviteten på att familjehemsvården inte står inför några större förändringar.

Referenslista

- Andersson, G, Aronsson, K, Hessle, S, Hollander, A & Lundström, T, 1996. *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber AB
- Andersson, G, Lundström, T, 2004. *Socialarbetare om massmedier*. Artikel i *Nordisk socialt arbeid*. Nr. 1. Volym 24. 3 januari 2011 < http://www.idunn.no/ts/nsa/2004/01/socialarbetare_om_massmedier >
- Andersson, G, Swärd, H, 2007. *Barn utan hem*. Danmark: Narayana Press.
- Ayre, P, 2001. *Child Protection and the Media: Lessons from the Last Three Decades*. Artikel i *British Journal of Social Work*. **31**, 887-901. 20 December 2010 < <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/31/6/887.abstract> >
- Barlebo Wennerberg, S, 2010. *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber AB
- Bergström, G, Boréus, K, 2000. *Textens mening och makt – Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Författarna och Studentlitteratur
- Blomberg, H, Kroll, C, Lundström, T, Swärd, H (red.) 2004. *Sociala problem och socialpolitik i massmedier*. Lund: Författarna och Studentlitteratur
- Bosk, C, Hilgartner, S, 1988. *The Rise and Fall of Social Problems – A public Arenas Model*. *AJS* Volym 94 Nr 1, 53-78. (juli 1988). 24 februari 2011 < <http://www.jstor.org/stable/2781022> >
- Burr, V, 2004. *Social Constructionism*. East Sussex: Routledge
- Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H, Wängnerud, L, 2004. *Metodpraktikan*. Stockholm: Elanders Gotab
- Fairclough, N, 1992. *Discourse and Social Change*. Great Britain: T.J Press Ltd
- Fairclough, N, 1995. *Media Discourse*. London: Hodder Headline Group
- Fairclough, N, 2010. *Critical Discourse Analysis – the Critical study of Language*. Malaysia: Pearson Education Limited
- Franklin, B (red.) 1999. *Social Policy, the Media and Misrepresentation*. London: Routledge
- Goode, E & Nachman, B-Y, 2009. *Moral Panics*. United Kingdom: Blackwell Publishing Ltd
- Gripsrud, J, 1999. *Mediekultur - mediesamhälle*. Oslo: Universitetsförlaget.
- Hellspång, L, 2001. *Metoder för brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Jørgensen, W & Philips, L, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Kitsue, J I & Spector, M, 1987. *Constructing social problems*. New York: Aldine de Gruyter
- Liljeström, R, 1976. *Våra barn, andras ungar – samhället och barns utveckling*. Uppsala: Författaren och Iustus förlag AB.
- Lundström, T, 1993. *Tvångsomhändertagande av barn. Rapport i socialt arbete nr 61*. Stockholms Universitet - Socialhögskolan
- Mattsson, T, 2006. *Barnet som subjekt och aktör*. Stockholm: Liber förlag
- McCombs, M, 2006. *Makten över dagordningen – Om medierna, politiken och opinionsbildningen*. (Wadensjö, P, övers.) Finland: SNS Förlag. (Original: *Setting the Agenda*, publicerad 2004)
- Moscovici, S, 2008. *Psychoanalysis – Its Image and Its Public*. (Macey, D, trans.) Cambridge: Polity Press (Original: *La psychanalyse, son image et son public*, publicerad 1961).
- Persson, B, 1985. *Barnhus och övergivna barn. Fosterbarn i Sverige under 1890-talet. Rapport nr 86/248*. Stockholms Universitet
- Pollack, E, 2001. *En studie i medier och brott. Avhandling nr19*. Stockholms Universitet – JMK
- Runcis, M, 2007. *Makten över barnen*. Stockholm: Bokförlaget Atlas

- Sallnäs, M, 2000. *Barnavårdens institutioner – framväxt, ideologi och struktur*. Rapport i socialt arbete.
Stockholms Universitet – Institutionen för socialt arbete
- Salomonsson, K, 1998. *Fattigdomens besvärjelser – visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*.
Lund: Historiska Media och författaren
- Strömbäck, J, 2000. *Makt och medier*. Lund: Studentlitteratur.
- Vinnerljung, B, 1996. *Svensk forskning om fosterbarn*. Stockholm: Liber Utbildning
- Watt Boolsen, M, 2007. *Kvalitativa analyser – forskningsprocess, människa och samhälle*. Särslöv: Gleerups

Tidningsartiklar

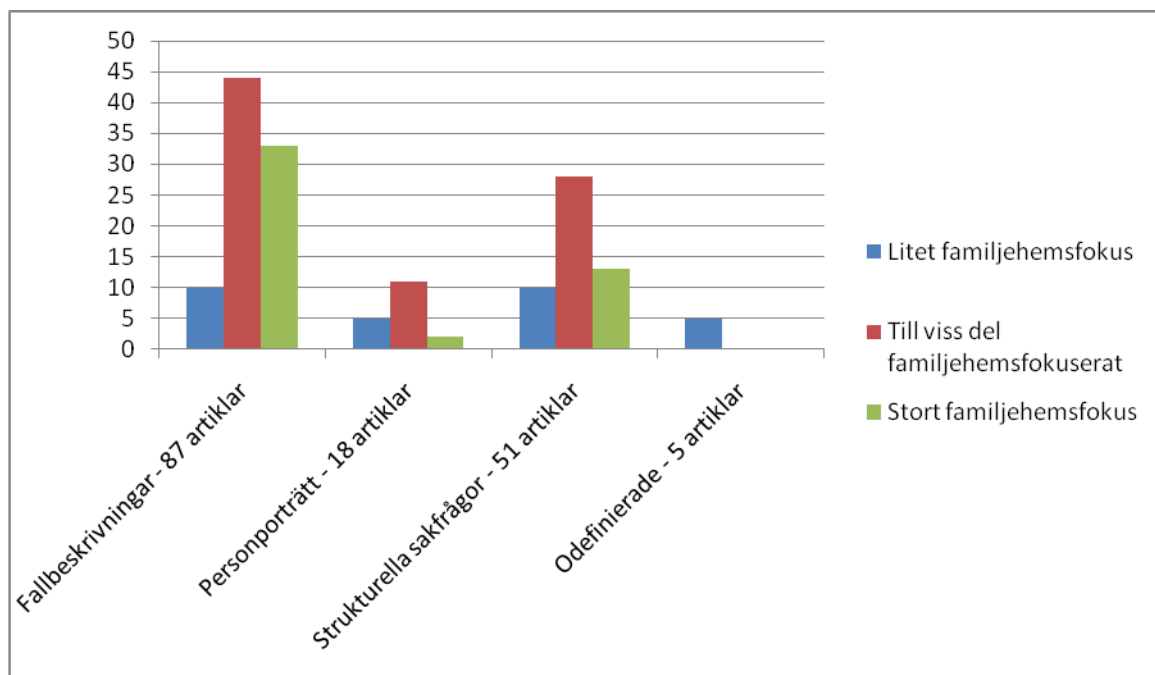
- Anjou, M. (2010) Socialstyrelsen kritiserar. *Sydsvenskan*, 30 oktober
- Balksjö, J. (2010) Jag vaknade av ett skrik. *Aftonbladet*, 3 augusti
- Bernebring Journiette, I. (2009). Barn tappar lätt greppet när föräldern försvinner. *Sydsvenskan*, 23 oktober
- Edblom, K. (2010). Barnen fördes bort i smyg. *Aftonbladet*, 20 oktober
- Federico, M. (2010) Kommunen lyssnade inte. *Sydsvenskan* 30 augusti
- Fransson, M (2011) Jessica har dubbla familjer. *Smålandsposten* 12 Mars
- Gröning, L. (2010). För många är det sista åtgärden. *Expressen*, 25 maj
- Hansson, T. (2010). Slagen av pappan blev själv inlåst. *KvP*, 1 juli
- Kjöller, H. (2010). Socialtjänsten: två mordförsök och ingen ringer polisen. *DN*, 23 oktober
- Kniviilä, K. (2009) Sommarkoloni säljs inte. *Sydsvenskan*, 22 december
- Kordon, S. (2010). Se förövarna. *DN*, 10 juli
- Lagerblad, A. (2010). Lyckliga föräldrar till fosterbarn. *SvD*, 20 juli
- Lagerwall, K. (2010). Fortsatt stor brist på familjehem för barn. *DN*, 28 juli
- Landell, L. (2010). Hon vägrar att ge upp kampen om barnen. *GT*, 20 oktober
- Ledarredaktionen. (2009). Underlätta adoptioner. *Expressen*, 9 augusti
- Lindelöw, P. Här såldes 14-åringen. *Kvällsposten*, 2 oktober
- Nilsson, K. (2010). Jag kände mig så jäkla smutsig. *Aftonbladet*, 15 augusti
- Ohlsson, P-O & Sternäng, E. (2010). Ulf tvingades bo utan värme hos politikern. *Kvällsposten*, 15 mars
- Persson, D. (2009) Systemen vill lämna familjen. *Sydsvenskan*, 7 november
- Sörenson, N. (2010). Trelleborgare söker nåd för att ta hand om barn. *Sydsvenskan*, 20 januari
- Tagesson, E. (2010). ”Män dras somflugor till henne”. *Aftonbladet*, 28 augusti
- Thomasson, T. (2010). Socialbasen lät pojke bo i uthus. *Sydsvenskan*, 13 mars
- Thomasson, T. (2010). Stefan Möllers ord vägde tungt vid avslaget. *Sydsvenskan*, 16 mars
- Weigl, K. (2010). De har stulit ett år från oss. *Aftonbladet*, 11 juli
- Öjemar, F. (2010). Fängelse för kvinna som skar sina barn. *DN*, 13 januari

Bilagor

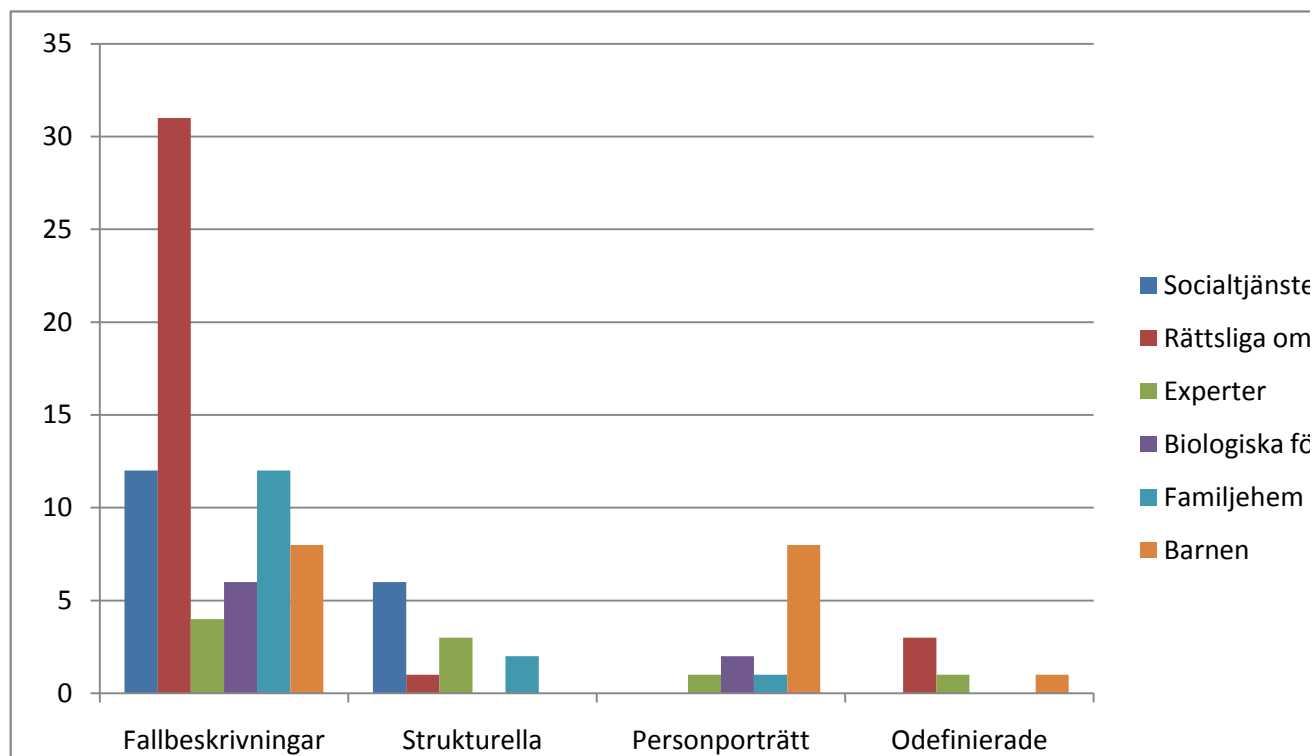
1. Diagram över resultatet av urvalskategorier
2. Analysschema

Bilaga 1

Artikelkategorier

Aktörer uttalar sig

Bilaga 2

Analysschema

- Genrebestämning
- Kontext
 - Situation
 - Kultur
 - Social
 - Diskursordning(ar)
- Diskurs
 - Deltagare och subjektpositioner; skapade positioner för individer och organisationer som också bestämmer utrymmet för deras handlingsmöjligheter (Bergström & Boréus 2000, s. 226).
 - Problem
 - Orsak
 - Lösning
 - Interdiskursivitet
 - Ekvivalenskedjor (analogikedjor), ”Olika utsagor, eller termer, står i ett skapat logiskt utbytesförhållande med varandra” (Bergström & Boréus 2000, s. 244)
- Syntax och ordval
 - Metaforer (inaktiva och aktiva); ”Har man accepterat en bestämd metafor har man också accepterat ett visst sätt att förstå t.ex. ett samhällsfenomen” (Bergström & Boréus 2000, s. 182)
 - Stilfigurer, t.ex. litoteser och hyperboler (underdrifter och engagerade överdrifter)
 - Värderande ord
 - Transitivitet; hur händelser och processer förbinds med subjekt och objekt (Jørgensen & Philips 2000, s. 87)
 - Presuppositioner; meningsformuleringar som innebär ett förutsatt vetande (Hellspong 2001, s. 38)
 - Transformeringsformer med hjälp av t.ex. passivering, där agenten utelämnas så att mottagaren hamnar i fokus och/eller nominalisering, där ett substantiv ersätter ett verb eller pronomen (Bergström & Boréus 2000, ss 201-202)
 - Modalitet (faktisk och icke-faktisk); talarens omdöme om skeendet (Jørgensen & Philips 2000, ss 87-88)
 - Attribut (mikro och makrogestaltande)